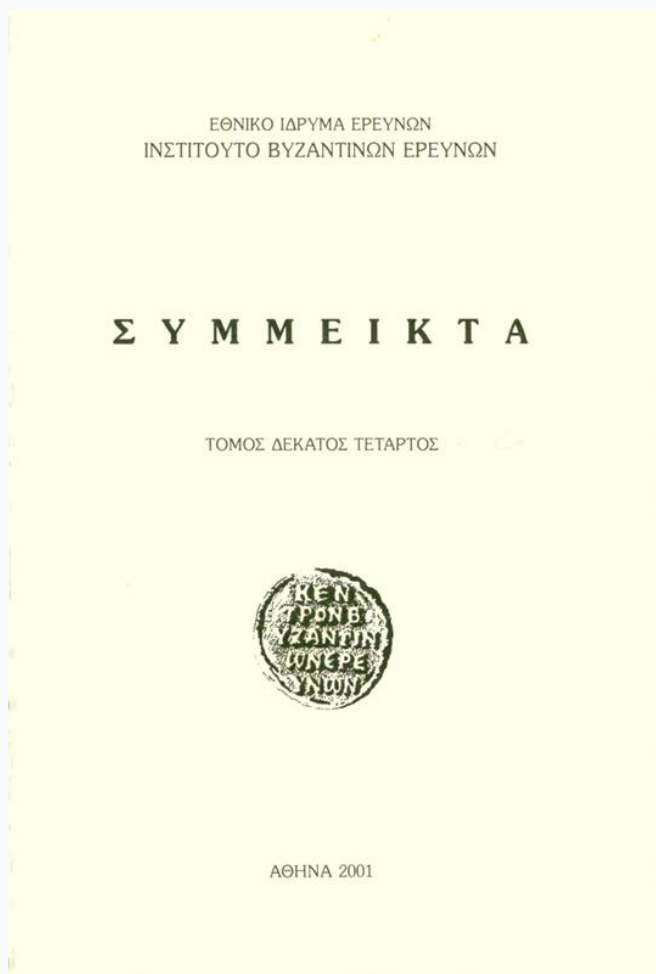

Byzantina Symmeikta

Vol 14 (2001)

SYMMEIKTA 14

Από τη βυζαντινή στη βενετική τούρμα (Κρήτη, 13ος-14ος αι.)

Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.878](https://doi.org/10.12681/byzsym.878)

Copyright © 2014, Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ. (2008). Από τη βυζαντινή στη βενετική τούρμα (Κρήτη, 13ος-14ος αι.). *Byzantina Symmeikta*, 14, 167–228. <https://doi.org/10.12681/byzsym.878>

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΓΑΣΠΑΡΗΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΤΟΥΡΜΑ
Κρήτη, 13ος-14ος αι.

Ο θεσμός της *τούρμας* (*turma*) ανάγεται στον 7ο αι. και είναι κυρίως γνωστός σε σχέση με το σύστημα των *θεμάτων*. Αρχικά επρόκειτο για στρατιωτική μονάδα 3.000 ανδρών και κάθε *θέμα* περιελάμβανε τρεις *τούρμες* (αργότερα από δύο μέχρι και τέσσερις *τούρμες*, ή και περισσότερες ακόμη σε κάποιες εξαιρέσεις). Σταδιακά η *τούρμα* από στρατιωτικό σώμα κατέληξε σε διοικητική μονάδα, υποδιαίρεση του *θέματος*. Επικεφαλής της *τούρμας* ήταν ο *τουρμάρχης*.

Η Κρήτη στο πλαίσιο του διοικητικού συστήματος της βυζαντινής αυτοκρατορίας παρουσιάζει ιδιαίτερη πορεία. Μέχρι και τα μέσα του 8ου αι., και ενώ το *θεματικό* σύστημα έχει επικρατήσει, δεν αποτελεί ξεχωριστό *θέμα*, ενώ ακόμη και αν αποτελούσε τμήμα άλλου *θέματος* στην πράξη διατηρούσε ένα είδος αυτονομίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το νησί, όπως και άλλες περιοχές της βυζαντινής αυτοκρατορίας, να αποτελέσει μετά τα μέσα του 8ου αι. *αρχοντία* και όχι *θέμα*. Η *αρχοντία* ήταν ανεξάρτητη διοικητική και στρατιωτική μονάδα, κατώτερη όμως του *θέματος*. Στα μέσα περίπου του 9ου αι. (843) σχεδιάστηκε η ανακήρυξη του νησιού σε *θέμα*, αλλά η αραβική κατάκτηση ανέκοψε την εφαρμογή της απόφασης. Μετά την ανακατάληψη (961) η Κρήτη αποτέλεσε αυτόνομο *θέμα* και μάλιστα σε αρκετά υψηλή θέση στην ιεραρχία, ενδεικτικό της σπουδαιότητάς της. Όπως κάθε *θέμα* ήταν κι αυτό διαιρεμένο σε *τούρμες*, με τη στρατιωτική και γεωγραφική έννοια του όρου. Ωστόσο οι μαρτυρίες για τις *τούρμες* της βυζαντινής Κρήτης είναι ελάχιστες. Κατά τον 12ο αι. είναι γνωστές η *τούρμα* Καλαμώνος στο σημερινό νομό Ρεθύμνης, καθώς και η *τούρμα* «του βορείου της Μεσαράς» και η *τούρμα* Κνωσού στο σημερινό νομό Ηρακλείου¹. Η βυζαντινή *τούρμα* ήδη από τα μέσα του 12ου αι., αν όχι νωρίτερα, είχε χάσει την αρχική στρατιωτική, αλλά και τη μετέπειτα διοικητική

1. Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Η βυζαντινή Κρήτη, *Κρήτη. Ιστορία και πολιτισμός*, 1, Κρήτη 1987, 370-375.

της έννοια, και είχε καταλήξει σε απλή γεωγραφική περιφέρεια, όπως ακριβώς θα τη γνωρίσουμε και στην Κρήτη στους πρώτους αιώνες της βενετικής κυριαρχίας.

Η βενετική Πολιτεία μετά την απόκτηση της Κρήτης άρχισε την κατάστρωση σχεδίων επί χάρτου όχι μόνο για την κατάκτησή της, αλλά και για τη διοικητική της οργάνωση. Πρότυπο του διοικητικού συστήματος της Κρήτης αποτέλεσε αναπόφευκτα εκείνο της ίδιας της μητρόπολης με επιμέρους προσαρμογές. Η αισιοδοξία που φαίνεται ότι διακατείχε τη Γαληνοτάτη για την κατάκτηση και τον έλεγχο του νησιού αμέσως μετά την απόκτησή του δεν είχε ερείσματα. Οι δυσκολίες που συνάντησε ήταν μεγάλες, γεγονός που την ανάγκασε να αναπροσαρμόσει πολλά από εκείνα που είχε σχεδιάσει όσον αφορά την κατάκτηση, τον εποικισμό, το γαιοκτητικό καθεστώς και φυσικά κάποιες λεπτομέρειες της διοικητικής οργάνωσης της Κρήτης.

Το νησί δεν ήταν μικρό· αντίθετα, η έκτασή του ήταν πολύ μεγαλύτερη από εκείνη της μητροπολιτικής επικράτειας. Επρόκειτο λοιπόν για ένα χώρο που δεν ήταν εύκολο όχι μόνο να κατακτηθεί, αλλά και να οργανωθεί. Κατά συνέπεια για τη Βενετία ήταν φυσικό να στηριχθεί σε προϋπάρχουσες διοικητικές και στρατιωτικές δομές, κτηματικές οριοθετήσεις και περιφέρειες χωριών, και όχι σε όσα εκείνη είχε προετοιμάσει στο δουκικό παλάτι. Έτσι, διατήρησε και' αρχάς τη διαίρεση του νησιού σε *τούρμες*, και στη συνέχεια τις γεωγραφικές περιφέρειες των χωριών, και πιθανότατα, όπου την εξυπηρετούσε, και την οριοθέτηση της κτηματικής περιουσίας των βυζαντινών γαιοκτημόνων, την οποία κατάφερε εν μέρει να δημεύσει και να ανακατανείμει στους βενετούς αποίκους. Το αρχικό σχέδιο (1212) για τη διαίρεση της Κρήτης σε τμήματα, τα *σεξτέρια (sexteria)*, τα αντίστοιχα της Βενετίας δεν εφαρμόστηκε ποτέ, έτσι όπως τουλάχιστον είχε σχεδιαστεί. Το σύστημα των *σεξτεριών*, όπως θα δούμε παρακάτω, περιορίστηκε στην περιοχή του σημερινού νομού Ηρακλείου. Αντίθετα, το νησί στη διάρκεια ήδη του 13ου αι. διαιρέθηκε σε τέσσερις περιφέρειες, τα *τεριτόρια (territoria)* ή *ρεκτορίες (rectoria)* Χανίων, Ρεθύμνου, Χάνδακα και Σπείας, τα οποία εκτός από εκείνο του Χάνδακα διοικούνταν από τον *ρέκτορα (rector)* με αρκετά μεγάλη εξουσία. Ισχυρότερη ήταν η διοικητική «αυτονομία», έναντι της κεντρικής διοίκησης του Χάνδακα, της περιφέρειας των Χανίων και του Ρεθύμνου, και μικρότερη εκείνη της Σπείας, η οποία είχε στενή εξάρτηση από το Χάνδακα.

Μια επιπλέον διαίρεση, όχι στενά διοικητική, αφορούσε τα δύο τμήματα του νησιού, ανατολικό και δυτικό (*a scalis versus levante et a scalis versus ponente*), με όρια που βρίσκονταν στο βουνό Στρούμπουλας και τον ποταμό Τάρταρο (*a scalis Stromboli versus levante*), στα σημερινά δηλαδή περίπου σύνορα των νομών Ρεθύ-

μνης και Ηρακλείου. Το γεωγραφικό αυτό όριο ονομαζόταν «σκάλα» (*scala*) ή «ρίζα» (*risa*).

Η περιοχή του σημερινού νομού Ηρακλείου είχε ιδιαίτερη μεταχείριση από τις βενετικές αρχές, γιατί στα όριά της περιέκλειε την πρωτεύουσα και έδρα της κεντρικής εξουσίας, γιατί ήταν η πρώτη που κατακτήθηκε, και ταυτόχρονα γιατί ήταν η πιο εύφορη και σ' αυτήν βρίσκονταν τα μεγαλύτερα φέουδα των πιο γνωστών βενετικών οικογενειών που μετοίκησαν στην Κρήτη. Γύρω από το Χάνδακα, για λόγους ασφάλειας, δημιουργήθηκε ο λεγόμενος Παρακάνδακας (*Paracandida*), ένας δακτύλιος ακτίνας ενός μιλιαρίου (*milliarium*) με χωριά και γη που ανήκαν άμεσα στο δημόσιο. Όλη η υπόλοιπη περιοχή διαιρέθηκε σε έξι τμήματα τα σεξτέρια, κατά το πρότυπο της μητρόπολης. Ο αρχικός σχεδιασμός προέβλεπε την εφαρμογή της διαίρεσης αυτής σε ολόκληρο το νησί, είχε συνταχθεί μάλιστα, το 1212, σχετικό έγγραφο που καθόριζε τα σεξτέρια της Κρήτης και τις περιοχές που αυτά θα περιλάμβαναν². Δεν είναι γνωστοί οι λόγοι που επέβαλαν την αλλαγή του αρχικού σχεδιασμού, ωστόσο θα πρέπει να αναζητηθούν στην κατάσταση που είχε διαμορφωθεί κατά την άφιξη των πρώτων αποίκων. Οι Βενετοί δεν κατάφεραν να ελέγξουν αμέσως ολόκληρο το νησί, πολύ γρήγορα μάλιστα βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν και τις ένοπλες αντιδράσεις των ντόπιων, με επικεφαλής τους κρητικούς γαιοκτήμονες, οι οποίοι έβλεπαν να κινδυνεύουν οι περιουσίες τους. Έτσι, η διαίρεση σε σεξτέρια περιορίστηκε στη συγκεκριμένη περιοχή του σημερινού περίπου νομού Ηρακλείου, η οποία δεν άργησε να βρεθεί υπό πλήρη βενετικό έλεγχο³.

Στις κεντροδυτικές περιφέρειες της Κρήτης (Χανιά και Ρέθυμνο) οι *τούρμες*, αν και δεν αποτέλεσαν ιδιαίτερη διοικητική μονάδα, ωστόσο διατηρήθηκαν ως γεωγραφικές μονάδες που χρησιμοποιούνταν από την κεντρική διοίκηση, όταν υπήρχε ανάγκη ειδικότερου προσδιορισμού του χώρου. Στην τελευταία περιφέρεια, εκείνη της ανατολικής Κρήτης (Λασιθί), οι *τούρμες* διατήρησαν πιο έντονα από οπουδή-

2. Για το έγγραφο, βλ. παρακάτω.

3. Ο F. THIRIET (*La Romanie vénitienne au moyen âge*, Παρίσι 1959, 125) θεωρεί, λανθασμένα, ότι τα σεξτέρια υποδιαιρέθηκαν σε *τούρμες*. Βασίστηκε στους χάρτες και τα υπομνήματα του Basilicata και του Coronelli (17ος αι.), τα οποία αντανακλούν το έγγραφο της διαίρεσης των σεξτέρων του 1212. Ωστόσο στο εν λόγω έγγραφο τα σεξτέρια δεν περιλαμβάνουν *τούρμες*, αλλά κάστρα ή περιοχές της Κρήτης. Τα κάστρα και οι περιοχές αυτές ήταν πράγματι *τούρμες* κατά τη βυζαντινή περίοδο και συνέχισαν να είναι και κατά τη βενετική. Παρόλ' αυτά στην περιοχή που εφαρμόστηκε το σχέδιο των σεξτέρων ο όρος *τούρμα* κατά τη βενετική περίοδο δεν υπήρχε, και γι' αυτό δεν μπορεί να γίνει καμιά συσχέτισή τους σε διοικητικό ή σε στρατιωτικό επίπεδο. Ανάλογη με τον Thiriet άποψη εκφράζει και ο S. Borsari, *Il dominio veneziano a Creta nel XIII secolo*, Νάπολη 1963, 28.

ποτε αλλού την παρουσία τους, αφού η συγκεκριμένη περιοχική προσδιοριζόταν από την κεντρική εξουσία ακόμη και στον 14ο αι. ως «*τούρμες Σητείας, Ιεράπετρας και Μιραμπέλου*»⁴. Στις τρεις από τις τέσσερις περιφέρειες της Κρήτης, εκτός δηλαδή του Χάνδακα, είναι βέβαιο ότι οι βενετικές *τούρμες* ταυτίζονται με τις βυζαντινές, παρά το γεγονός ότι, εκτός συγκεκριμένων εξαιρέσεων, οι τελευταίες δεν είναι γνωστές.

Χάρη κυρίως στα *Κατάστιχα των φέουδων* της Κρήτης⁵, αλλά και στις υπόλοιπες πηγές, μπορούμε να προσδιορίσουμε σήμερα με σχετική ακρίβεια τα όρια, ή τουλάχιστον τον πυρήνα, της κάθε *τούρμας*. Αυτό μπορεί να γίνει με ευκολία για τις περιοχές των Χανίων και του Λασιθίου, ενώ ενδείξεις μόνο διαθέτουμε για το μεγαλύτερο τμήμα του σημερινού νομού Ρεθύμνης. Τη δυνατότητα αυτή μας την παρέχει ο προσδιορισμός στις πηγές εκτός από το όνομα του χωριού, και της *τούρμας* στην οποία αυτό ανήκει. Η συγκέντρωση των χωριών ανά *τούρμα* και η ταύτισή τους με τα σημερινά μάς δίνει τη θέση της κάθε *τούρμας* (βλ. πίνακες). Ωστόσο ακόμη και σ' αυτή την περίπτωση οι δυσκολίες δεν λείπουν, αφού ορισμένα χωριά, κυρίως στα όρια ανάμεσα σε δύο *τούρμες*, αναφέρονται ορισμένες φορές είτε στη μία είτε στην άλλη. Με το πέρασμα του χρόνου ο προσδιορισμός των ορίων κάθε *τούρμας* είχε αρχίσει να αμβλύνεται, αφού για τη διοίκηση δεν είχε σημαντικό ενδιαφέρον και αφού δεν φαίνεται να υπήρχε κάποια επίσημη καταγραφή των χωριών ανά *τούρμα* ή καθορισμός των γεωγραφικών ορίων της κάθε *τούρμας*.

Ξεκινώντας από τα δυτικά, στην περιοχική των Χανίων ανήκαν οι *τούρμες*: Κισάμου (*Chissamo*), Άρνας (*Arna*), Κουφού (*Cuffo*), Ψυχρού (*Psichro*) και Καλαμώνος (*Calamona, Calamonensis*), καλύπτοντας ολόκληρο το σημερινό νομό Χανίων και μέρος του δυτικού Ρεθύμνου. Ο σημερινός νομός Ρεθύμνης περιλάμβανε τις *τούρμες* Απάνω και Κάτω Συβρίτου (*Apano, Cato Sivriti*), Μυλοποτάμου (*Milopotamum, Milopotamensis*) και πιθανότατα Ρεθύμνου (*Rethimum*⁶). Στην περιοχική, τέλος, του Λασιθίου ανήκαν οι *τούρμες* Μιραμπέλου (*Mirabello*), Σητείας

4. Βλ. για παράδειγμα κατάλογο χωριών ανά *τούρμα* (*turme Mirabelli, Sithie, Gerapetre*): Archivio di Stato di Venezia (= ASV), *Duca di Candia*, b. 20, 38r-39v.

5. ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 19, 20 και 21. Η επεξεργασία των *Κατάστιχων* αυτών προς έκδοση πραγματοποιείται στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Βυζάντιο και Δύση». Ετοιμάζεται ήδη προς έκδοση από τον γράφοντα το *Κατάστιχο των φέουδων του σεξτέριου των Αγίων Αποστόλων* (b. 18).

6. Οι Tafel-Thomas μεταγράφουν *Ricus*, δίνοντας οι ίδιοι σε αγκύλες και με ερωτηματικό το μάλλον σωστό *Retimus* [G.L. FR. TAFEL - G.M. THOMAS, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, 2, Βιέννη (ontes Rerum Austriacarum, 13) 1856 (ανατύπωση: Άμστερνταμ 1964), 236].

(*Sithia, Sithiensis*) και Ιεράπετρας (*Gerapetra*). Πρόκειται δηλαδή για ένα σύνολο από 12 γεωγραφικές περιφέρειες. Η *τούρμα* Καλαμώνος, στα όρια των σημερινών νομών Χανίων και Ρεθύμνου, στο έγγραφο του εποίκισμού της περιοχής το 1222, ανήκει στην περιοχή του Ρεθύμνου⁷, ενώ κατά τον 14ο αι. μοιάζει να ελέγχεται από το ρέκτορα Χανίων⁸. Ωστόσο θα μπορούσαμε να πούμε ότι από το ρέκτορα Χανίων ελέγχονταν οι φεουδάρχες που κατείχαν γη στα χωριά της εν λόγω *τούρμας*, και όχι η ίδια. Εξάλλου, οι *τούρμες* ανήκαν με τη γεωγραφική και όχι με τη διοικητική έννοια στις ρεκτορίες.

Οι πληροφορίες για τις *τούρμες* της περιοχής των Χανίων προέρχονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από το *Κατάστιχο των φέουδων* της παραπάνω περιοχής. Πρόκειται για επίσημο βιβλίο της δουκικής Γραμματείας του Χάνδακα, όπου καταγράφονταν όλες οι ιδιοκτησιακές αλλαγές των φέουδων της περιοχής με βάση τις ενημερωτικές επιστολές που έστελνε στις αρμόδιες αρχές του Χάνδακα ο ρέκτορας Χανίων. Ανάλογο βιβλίο υπήρχε και στη Γραμματεία του ρέκτορα των Χανίων. Όλες οι καταγραφές προέρχονται από τον 14ο αιώνα. Για κάθε φέουδο, το οποίο πωλείται, ανταλλάσσεται, παραχωρείται ή κληρονομείται, καταγράφονται, εκτός των άλλων, τα χωριά τα οποία ανήκαν στο συγκεκριμένο φέουδο, καθώς και η *τούρμα* στην οποία ανήκε καθένα από αυτά. Η καταγραφή της *τούρμας* είναι συστηματική, με αποτέλεσμα να διαθέτουμε ένα μεγάλο αριθμό χωριών της εποχής ενταγμένων στις γεωγραφικές αυτές περιφέρειες. Ωστόσο επειδή πολλά φέουδα περιλάμβαναν γη και σε άλλα σημεία, από την ίδια πηγή διαθέτουμε και λίγες αναφορές για την *τούρμα* / τις *τούρμες* Συβρίτου. Το *Κατάστιχο* δεν έχει σωθεί ολόκληρο, και καθώς δεν πρόκειται για καταγραφή των φέουδων, αλλά για παρακολούθηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι εξαντλείται ο χάρτης της περιοχής. Παρόλ' αυτά καλύπτεται το μεγαλύτερο μέρος.

Η *τούρμα* Κισάμου καταλαμβάνει περίπου τη σημερινή ομώνυμη επαρχία και η *τούρμα* Άρνας τη σημερινή επαρχία Σελίνου. Η *τούρμα* Κουφού βρισκόταν γύρω από το ομώνυμο χωριό στη σημερινή επαρχία Κυδωνίας, ενώ η *τούρμα* Ψυχρού καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος της σημερινής επαρχίας Αποκορώνου. Τέλος, η *τούρμα* Καλαμώνος περιλάμβανε ένα μικρό τμήμα της επαρχίας Αποκορώνου και το δυτικότερο τμήμα της επαρχίας Ρεθύμνης⁹. Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν υπάρχει

7. TAFEL-THOMAS, 236.

8. Βλ. *Κατάστιχο των φέουδων της περιοχής Χανίων*. ASV, *Duca di Candia*, b. 21.

9. Σε έγγραφο του 1376 αναφέρεται το χωριό Άγιος Γεώργιος της *τούρμας* Ρουστίκων και Καλαμώνος, μαρτυρία που τονίζει μάλλον το μέγεθος και το ρόλο του χωριού Ρούστικα, παρά υπονοεί κάποια ιδιαίτερη *τούρμα*. (SALLY MCKEE, *Wills from the Late Medieval Venetian Crete. 1312-1420*, Ουάσιγκτον 1998, σ. 750: *casale vocatum Sanctus Georgius turma Rustice et Calamona*). Πρβλ. επίσης: *casale Nisi*

καμιά αναφορά σε χωριά της περιοχής Σφακίων. Δεν είναι όμως δυνατόν να διαπιστωθεί αν πρόκειται για σύμπωση ή αυτό συμβαίνει λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που ίσχυαν για τη συγκεκριμένη περιοχή. Πιθανότατα ισχύει η δεύτερη υπόθεση. Οι λίγες αναφορές στην *τούρμα* Βουκολιών (*turma de Vucoleis*¹⁰) και στην *τούρμα* Πλατανιά (*turma Platane*¹¹) υπονοεί μάλλον τη σπουδαιότητα (μέγεθος, θέση) των αντίστοιχων χωριών για την περιοχή τους, παρά την ύπαρξη ξεχωριστής *τούρμας*. Οι Βουκολιές ανήκαν στην *τούρμα* Κισάμου και η Πλατανιάς στην *τούρμα* Κουφού.

Τις λιγότερες πληροφορίες από όλη την Κρήτη τις διαθέτουμε για το σημερινό νομό Ρεθύμνης. Για την περιοχή αυτή και για την εποχή που εξετάζουμε δεν διαθέτουμε συγκεκριμένες πηγές (όπως συμβαίνει κατά σύμπωση με το *Κατάστιχο* των Χανίων), αλλά διάσπαρτες και με πολύ λίγες πληροφορίες. Σχετική σύγχυση υπάρχει στις πηγές του 14ου αι. για τις δύο Συβρίτους. Άλλοτε φαίνεται να θεωρείται ως μια *τούρμα*, εκείνη της Συβρίτου, και άλλοτε αναφέρονται ξεχωριστά η Απάνω και η Κάτω Συβρίτος. Πιθανότατα κατά τη βυζαντινή περίοδο οι *τούρμες* ήταν δύο, οι βενετικές αρχές τις καταγράφουν επίσης ως δύο, αλλά σταδιακά τις υπολόγизαν ως μία ή δύο ανάλογα με τις πληροφορίες που είχαν. Πρόκειται για αποτέλεσμα της ελάχιστης σημασίας που είχε ο όρος *τούρμα* για το διοικητικό σύστημα της βενετικής Κρήτης, και στη συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα που το κυρίως όνομα (Συβρίτος) ήταν ίδιο και άλλαζε μόνο ο ειδικότερος γεωγραφικός προσδιορισμός (Απάνω ή Κάτω). Το χωριό, για παράδειγμα, Μέρωνας αναφέρεται ότι ανήκει άλλοτε στην *τούρμα* Συβρίτου και άλλοτε στην *τούρμα* Απάνω Συβρίτου.

Σχετικά με τη θέση κάθε *τούρμας*, τα πράγματα δεν είναι απολύτως ξεκάθαρα. Μπορούμε ωστόσο να τοποθετήσουμε την *τούρμα* Καλαμώνος, όπως είπαμε και παραπάνω, στο δυτικό τμήμα της σημερινής επαρχίας Ρεθύμνης, την *τούρμα* των δύο Συβρίτων στην επαρχία Αμαρίου και πιθανότατα σε μέρος της επαρχίας Αγ. Βασιλείου (*τούρμα* Απάνω Συβρίτου: Αμάρι, *τούρμα* Κάτω Συβρίτου: Αγ. Βασιλείος), ενώ την *τούρμα* Μυλοποτάμου στην ομώνυμη σημερινή επαρχία. Για την *τούρμα* Ρεθύμνου δεν έχουμε αναφορές, ωστόσο θα μπορούσαμε να την τοποθετήσουμε γύρω από την πόλη, ανάμεσα δηλαδή στην *τούρμα* Καλαμώνος και Μυλοποτάμου και βόρεια των δύο Συβρίτων.

situm in loco fortissimo turmae Rusticae (Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, *Byzantine Crete. From the 5th century to the Venetian Conquest*, Αθήνα 1988, 123).

10. ASV, *Duca di Candia*, b. 21, q. 4, 1v.

11. ASV, *Duca di Candia*, b. 21, q. 3, 49r-v, 64v.

Από το Ρέθυμνο περνάμε στο ανατολικότερο τμήμα του νησιού, το σημερινό νομό Λασιθίου, προσπερνώντας το Ηράκλειο, όπου ίσχυε το σύστημα των σεξτεριών. Η περιοχή περιλάμβανε τρεις *τούρμες*: Μιραμπέλου, Ιεράπετρας και Σπτείας, οι οποίες ταυτίζονται περίπου με τις σημερινές ομώνυμες επαρχίες (βλ. πίνακα 8, 9, 10). Η περιοχή της σημερινής επαρχίας Λασιθίου (*Lasithi*), με τους ορεινούς όγκους και το οροπέδιο να δεσπόζουν στο κέντρο του, είχε διαφορετική τύχη. Από τις αρχές του 13ου αι. λόγω των επαναστάσεων που ξέσπασαν εκεί και για την αποφυγή νέων, μεγάλα τμήματά του εκκενώνονταν κατά διαστήματα και αποτελούσαν απαγορευμένες περιοχές για κατοικία, ορισμένες φορές μάλιστα και για εκμετάλλευση (γεωργική ή κτηνοτροφική)¹². Έτσι, τουλάχιστον μέχρι και τις αρχές του 15ου αι., οπότε άρχισαν να χαλαρώνουν σταδιακά τα παραπάνω αυστηρά μέτρα, η περιοχή του Λασιθίου δεν ήταν ενταγμένη στα σεξτέρια, αλλά ούτε εθεωρείτο *τούρμα*. Επρόκειτο πάντα για μια περιοχή κάτω από ιδιαίτερο καθεστώς¹³. Τα παραπάνω ωστόσο περιοριστικά μέτρα των αρχών ξεπερνούσαν τα στενά όρια των Λασιθιώτικων βουνών και κάλυπταν ζώνη γύρω τους, η οποία περιλάμβανε χωριά τουλάχιστον των σημερινών επαρχιών Μιραμπέλου και Πεδιάδας, της τότε δηλαδή *τούρμας* Μιραμπέλου και των σεξτεριών του Αγ. Παύλου και του Αγ. Μάρκου. Μερικά από τα χωριά αυτά τα γνωρίζουμε από έγγραφο του 1345, με το οποίο οι αρχές της Κρήτης καλούσαν όλους τους φεουδάρχες που πλήττονταν από τα απαγορευτικά μέτρα στην περιοχή να το δηλώσουν¹⁴. Στο κάλεσμα αυτό περιλαμβάνονταν τα χωριά: Αμαριανό, *Parcherta*, Γυμνοχωριό, Μαθιά, *Rimacha*, Λασιίδα, Καινούργιο Χωριό, Ψάθα, Βουλισμένη, Χουμεριάκος, Έμπαρος, Μάλια, Αβδού, Ασκοί, Γωνιές, Κράσι, Καριδιώτισσα και Βόνη των σημερινών επαρχιών Μιραμπέλου και Πεδιάδας.

Τα βενετικά σεξτέρια, όπως ήδη επισημάναμε παραπάνω, βασίστηκαν κι εκείνα στις βυζαντινές *τούρμες*. Η εικόνα όμως στην περίπτωση αυτή παραμένει θολή, γιατί δεν διαθέτουμε τις σχετικές πληροφορίες. Το πώς διαμορφώθηκε η κατάσταση στην περιοχή αυτή της Κρήτης μπορούμε να καταλήξουμε συνδυάζοντας μεταγενέστερα γεγονότα και έμμεσα δεδομένα.

12. Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Φυσικό και αγροτικό τοπίο στη μεσαιωνική Κρήτη. 13ος-14ος αι.*, Αθήνα 1994, 30-33.

13. Ακόμη και κατά το 16ο αι. η περιοχή του Λασιθίου δεν ανήκε στη ρεκτορία Σπτείας, αλλά υπαγόταν απευθείας στον Χάνδακα. Βλ. Στ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ, Στατιστικές ειδήσεις περί Κρήτης του τέλους του 16ου αιώνα, *Κρητικά Χρονικά* 12, 1958, 323.

14. ASV, *Duca di Candia*, b. 14, 183r.

Οι πρώτοι βενετοί άποικοι του 1211, σύμφωνα με το έγγραφο της αποστολής και της παραχώρησης της γης (*Concessio*), είχαν ομαδοποιηθεί ανά σεξτερίο και σε καθένα από αυτά σε *ιππείς* (*militēs*) και *πεζούς* (*pedites*)¹⁵. Δυστυχώς οι πηγές δεν βοηθούν να κατανοήσουμε όχι μόνο τη διαδικασία επιλογής των συγκεκριμένων προσώπων στη Βενετία, αλλά και στη συνέχεια την τακτοποίησή τους στην Κρήτη. Οι βενετικές αρχές ομαδοποίησαν τους πρώτους αποίκους με βάση το σεξτερίο προέλευσής τους, με σκοπό η περιοχή στην οποία θα προωθούνταν στην Κρήτη να λάβει το αντίστοιχο όνομα του σεξτερίου. Οι διαδικασίες όμως φαίνεται ότι ήταν αργές¹⁶ και μάλλον περίπλοκες, γι' αυτό και το έγγραφο με τον καθορισμό των κρητικών σεξτερίων εμφανίζεται ένα περίπου χρόνο αργότερα, το 1212, ενώ όπως έχει διαπιστωθεί δεν εφαρμόστηκε ποτέ¹⁷. Είναι άγνωστο τι ακριβώς μεσολάβησε. Πιθανότατα τα πράγματα ακολούθησαν αναγκαστικά την πορεία που επέβαλλε η κατάσταση εκείνη τη στιγμή. Οι άποικοι προωθήθηκαν σε περιοχές του Ηρακλείου μόνο και κάθε περιοχή έλαβε το όνομα του σεξτερίου προέλευσης της ομάδας που κατέληξε εκεί. Η απουσία πολλών ονομάτων που ανήκαν στις αρχικές ομάδες φεουδαρχών κάθε σεξτερίου από τα αντίστοιχα κατάστιχα δεν υποδηλώνει απαραίτητα διάσπαση των ομάδων αυτών ή αλλαγή του χώρου εγκατάστασής τους (δηλαδή του σεξτερίου), εφόσον τα *Κατάστιχα* δεν συγκροτήθηκαν αμέσως. Πιθανόν κάποιοι από αυτούς που είχαν δηλώσει συμμετοχή στην αποστολή να μην έφτασαν ποτέ στην Κρήτη, ή να αποχώρησαν μετά το χρονικό διάστημα της υποχρεωτικής παραμονής τους στο νησί (δύο χρόνια), και έτσι να μην καταγράφηκαν 25 χρόνια αργότερα στα *Κατάστιχα*.

Ανεξάρτητα όμως από το ποιοι Βενετοί και με ποιο τρόπο κατέληξαν στα κρητικά σεξτερία, εκείνο που κυρίως μας ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη εργασία είναι τι ακριβώς αντιπροσώπευαν τα σεξτερία. Στην αρχική του μορφή το σεξτερίο όχι μόνο αποτελούσε μια ομάδα φεουδαρχών, αλλά και μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιφέρεια με καθορισμένα όρια. Τα *Κατάστιχα των φεούδων* κάθε σεξτερίου, ήδη από

15. TAFEL-THOMAS, 129-136.

16. Ακόμη και η αναχώρηση των αποίκων από τη Βενετία δεν ήταν ταυτόχρονη για όλους. Κάποιοι από τους μελλοντικούς φεουδάρχες της Κρήτης παρέμειναν στην πόλη τους για πολλούς μήνες μετά την αναχώρηση των υπολοίπων. Βλ. σχετικά D. JACOBY, *La colonisation militaire vénitienne de la Crète au XIIIe siècle. Une nouvelle approche, Le partage du monde. Echanges et colonisation dans la Méditerranée médiévale*, έκδ. M. BALARD και A. DUCCELLIER, Παρίσι 1998, 302-303.

17. TAFEL-THOMAS, 143-145. Σχετικά με το έγγραφο και τη χρονολόγησή του, βλ. Χρύσα ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Concessio Crete. Παρατηρήσεις στα έγγραφα διανομής φεούδων στους πρώτους Βενετούς αποίκους της Κρήτης, Λοιβί. Εις μνήμην Ανδρέα Γ. Καλοκαρινού*, Ηράκλειο 1994, 110-112.

τη συγκρότησή τους, βασίζονταν στα πρόσωπα (φεουδάρχες) και όχι στο χώρο (φέουδα). Κάθε φεουδάρχης δηλαδή είχε τη μερίδα του, στην οποία καταγράφονταν όλα τα περιουσιακά του στοιχεία. Στη συνέχεια και με την πάροδο των χρόνων ο τεμαχισμός των φέουδων, οι ανταλλαγές, οι αγοραπωλησίες και οι κληρονομίες άλλαξαν το τοπίο. Έτσι, στο *Κατάστιχο* ενός σεξτερίου και στη μερίδα ενός φεουδάρχη καταγραφόταν πολλές φορές και η κτηματική του περιουσία σε άλλο σεξτέριο. Έτσι κάθε *Κατάστιχο* περιλάμβανε, τον 14ο αι. πια, χωριά και περιοχές και από άλλα σεξτέρια. Ωστόσο ο γεωγραφικός πυρήνας κάθε σεξτερίου παρέμεινε σταθερός, περισσότερο ίσως και από τον αρχικό πυρήνα των φεουδαρχών που αποτελούσαν το σεξτέριο. Είναι λίγες οι περιπτώσεις που ένα αρχικό φέουδο, έστω και με μικρές αλλαγές στο χώρο, παρέμεινε μέχρι και τον 14ο αι. στην ίδια οικογένεια. Εντέλει όμως, ακόμη κι αν για κάποια χωριά υπάρχει αμφιβολία σε ποιο σεξτέριο ανήκαν, γιατί ορισμένες φορές τα βρίσκουμε και αλλού, δεν υπάρχει αμφιβολία, αντίθετα, για το πού ακριβώς βρισκόταν κάθε σεξτέριο. Τη θέση εξάλλου κάθε σεξτερίου ενισχύουν και κάποιες πληροφορίες που διαθέτουμε για τα σύνορά τους¹⁸.

Ο τρόπος με τον οποίο καθορίστηκαν τα γεωγραφικά όρια κάθε σεξτερίου παραμένει άγνωστος, αφού δεν διαθέτουμε καμιά σχετική πληροφορία. Αντίθετα, οι αρχές φρόντισαν για την εσωτερική κατανομή της γης. Έτσι, διόρισαν έναν κατανεμπί για κάθε σεξτέριο, ο οποίος σε όλες τις περιπτώσεις (εκτός από το σεξτέριο του Αγ. Παύλου) προερχόταν από την ίδια ομάδα, ήταν δηλαδή και εκείνος υποψήφιος φεουδάρχης. Τα πρόσωπα αυτά ανέλαβαν να διαιρέσουν τη γη κάθε σεξτερίου και να την αποδώσουν στους αποίκους, και έφεραν τον τίτλο *caput / capitaneus et divisor*¹⁹. Δεν είναι γνωστό αν συνέχισαν να έχουν κάποιες δικαιοδοσίες και μετά την κατανομή της γης.

Οι λεπτομέρειες γύρω από τη διαδικασία κατανομής της γης είναι επίσης άγνωστες. Για τον καθορισμό των κτηματικών συνόρων είναι βέβαιο ότι χρησιμοποιήθηκαν οι ντόπιοι κάτοικοι, όπως φαίνεται και από τη συστηματική χρήση ελληνικών λέξεων και όρων στις περιπτώσεις αυτές²⁰. Εκείνο που δεν γνωρίζουμε επί-

18. Στο *Κατάστιχο του σεξτερίου των Αγίων Αποστόλων* υπάρχουν δύο καταγραφές του 13ου αι., στις οποίες περιγράφονται τα σύνορα που χωρίζουν το σεξτέριο του Dorsoduro από εκείνο του Αγ. Παύλου (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 560v-561r), και το σεξτέριο του Castello από εκείνο του Dorsoduro (ό.π., 561v).

19. *Caput et divisor... ut loca divideret, et suam cuique debitam partem dicto sexterio assignaret*. TAFEL-THOMAS, 144-145.

20. Μαρτυρίες για τη συμμετοχή Ελλήνων στην κατανομή των φέουδων βρίσκουμε διάσπαρτες στα *Κατάστιχα*. Βλ. για παράδειγμα, το 1238: *...Nicheta Foschi et Leo Servopulo manifestaverunt et dixerunt quod signa que sunt inter Lacida et Cali Aclada...* (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, σ. 241) ή το 1236-1238:

σης είναι αν έγινε μια εντελώς νέα κατανομή της γης, ή αν αυτή στηρίχθηκε σε παλαιότερες ιδιοκτησίες. Πιθανότατα οι παλαιές ιδιοκτησίες αποτέλεσαν τη βάση, ή καλύτερα κάποια από τα σύνορά τους διατηρήθηκαν όπου αυτό εξυπηρετούσε. Εξάλλου, σε μεταγενέστερους καθορισμούς ιδιοκτησιών τα σύνορα ακολουθούν τα παλαιά βυζαντινά σημάδια (*λαυράτα*, κολονάκια / *pilastri*, σταυρούς σε πέτρες ή δέντρα κλπ.).

Ας επανέλθουμε όμως στον καθορισμό των σεξτερίων. Δεν γνωρίζουμε ποιο ήταν το κριτήριο καθορισμού των συνόρων τους, αν δηλαδή αυτά προκαθορίστηκαν με ακρίβεια και στο πλαίσιο αυτό κατανεμήθηκε στη συνέχεια η γη στους αποίκους, ή αν η κατανομή της γης σε κάθε ομάδα αποίκων καθόρισε εντέλει τα σύνορα των σεξτερίων. Αν λάβουμε υπόψη μας τη νοοτροπία των βενετικών αρχών, οι οποίες συνήθως καθόριζαν εκ των προτέρων και με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τα σχέδιά τους, τότε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι καθορίστηκε τουλάχιστον η ευρύτερη περιοχή κάθε σεξτερίου. Στη συνέχεια η κατανομή της γης και το μοίρασμα των φέουδων στους δικαιούχους καθόρισε με ακρίβεια και τη συνοριακή γραμμή κάθε σεξτερίου. Η τελευταία παρέμεινε πάντοτε σε ισχύ, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από περιγραφές του 13ου και του 14ου αιώνα. Απομένει λοιπόν να κατανοήσουμε πού στηρίχθηκαν οι υπεύθυνοι για τον καθορισμό, έστω και γενικά, των περιοχών που θα καταλάμβαναν τα σεξτέρια.

Εφόσον ολόκληρη η βυζαντινή Κρήτη ήταν διαιρεμένη σε *τούρμες* και αφού ακόμη στο υπόλοιπο νησί (εκτός δηλαδή από την περιοχή του Ηρακλείου) οι Βενετοί διατήρησαν τη γεωγραφική διαίρεση σε *τούρμες*²¹, τότε είναι λογικό να υποθέσουμε ότι τα σεξτέρια αντικατέστησαν τις προϋπάρχουσες στη συγκεκριμένη περιοχή *τούρμες*, και ότι τα σύνορα των πρώτων ακολούθησαν ως ένα σημείο τουλάχιστον τα σύνορα των δεύτερων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο *Κατάστιχο* των φέουδων των Αγίων Αποστόλων εντοπίστηκε αναφορά στην *τούρμα* του *Dorsoduro* και του *Bonifacio*²². Πρόκειται δηλαδή για αντιστροφή των σχετικών όρων, και μάλιστα σε αρκετά πρόωμη εποχή (1227), γεγονός που μάλλον επιβεβαιώνει τη μετεξέλιξη

...*Hec sunt singora et confiniationes... divide fuerunt per nos Stephanum Semopulo et Drosium Bumbuli...* (ό.π., σ. 248). Οι ελληνικές λέξεις που υπάρχουν στα έγγραφα κατανομής της γης δεν περιορίζονταν μόνο σε τεχνικούς όρους, αλλά και σε περιπτώσεις δέντρων, φυτών, κτισμάτων και άλλα (βλ. Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Η γη και οι αγρότες στη μεσαιωνική Κρήτη. 13ος-14ος αι.*, Αθήνα 1997, 297).

21. Βλ. σχετική παρατήρηση και Μαρία ΧΑΙΡΕΤΗ, Τα παλαιότερα κατάστιχα του αρχείου του δούκα της Κρήτης ως ιστορικά πηγαι, *Κρητικά Χρονικά* 21, 1969, 504.

22. 1227: «*Incipit de particionibus miliciarum turme de Dossoduro et Bonifacio, ...missi quod divideremus milicias sexterii de Castello, Bonifacii et de Dossoduro et aliis sexteriis insule Crete.*» (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 542r).

της *τούρμας* σε σεξτέριο. Στο ίδιο έγγραφο του παραπάνω *Κατάστιχου* και λίγες γραμμές παρακάτω το *Dorsoduro* και το *Bonifacio* αναφέρονται κανονικά ως σεξτέρια, ενδεικτικό μάλλον του περιορισμένου ενδιαφέροντος των αρχών για την ουσιαστική χρήση των παραπάνω όρων, παρά για μια συνειδητή συσχέτισή τους. Παράλληλα όμως αποδεικνύεται για άλλη μια φορά ότι *τούρμα* και σεξτέριο ήταν όροι αποκλειστικά γεωγραφικοί, και για τις αρχές σχεδόν ταυτόσημοι²³.

Μπορεί να μη γνωρίζουμε πόσες ήταν οι βυζαντινές *τούρμες* στην περιοχή του Ηρακλείου, ωστόσο ο αριθμός τους θα πρέπει να ήταν πολύ κοντά στο έξι, αν λάβουμε μάλιστα υπόψη και τον αριθμό τους στις υπόλοιπες περιοχές της Κρήτης κατά τη βενετική περίοδο (Χανιά: 4 χωρίς την περιοχή Σφακίων που πιθανότατα κατά τη βυζαντινή περίοδο να αποτελούσε *τούρμα*, Ρέθυμνο: 5 μαζί με την *τούρμα* Καλαμώνος, Λασιθί: 3). Εφόσον μάλιστα οι *τούρμες* της υπόλοιπης Κρήτης ταυτίζονται με τις περιοχές που καταγράφονται στα αρχικά σεξτέρια του 1212, τότε θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι και οι περιοχές που καταγράφονται στα δύο αρχικά σεξτέρια, τα οποία τοποθετούνται στην περιοχή Ηρακλείου είναι οι παλαιότερες βυζαντινές *τούρμες* (βλ. πίνακα 18). Στην περίπτωση αυτή ο αριθμός τους ανέρχεται στις έξι, μάλλον συμπτωματικά ίδιος με αυτόν των σεξτεριών.

Πιο συγκεκριμένα το αρχικό σεξτέριο του Αγίου Μάρκου (στο έγγραφο δηλαδή του 1212) περιλάμβανε το κάστρο *Belvedere* και τις περιοχές της *Πεδιάδας* και των *Πεζοκουνάβων*, ενώ εκείνο της *Santa Croce* τα κάστρα *Bonifacio* και *Καινούργιο* και την περιοχή της *Πυργιώτισσας* ή *Μεσαράς*. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τις έξι αυτές περιοχές οι μισές ορίζονται από τα κάστρα τους, τα οποία μάλιστα φέρουν ήδη ιταλικά ονόματα (πολλά από τα κάστρα είχαν ανεγερθεί ή επισκευαστεί και χρησιμοποιηθεί από τους Γενουάτες²⁴), ενώ οι υπόλοιπες από την ελληνική ονομασία της ευρύτερης περιοχής ή των χωριών. Τα μετέπειτα κάστρα *Πεδιάδας* και *Πυργιώτισσας* δεν αναφέρονται πριν από το 1340, και στη θέση τους μπορεί να υπήρχαν απλοί πύργοι. Αντίθετα, το κάστρο *Τεμένους*, που ήταν βυζαντινό και είχε χρησιμοποιηθεί και από τους Γενουάτες, υπήρξε από την αρχή σημαντικό για τους Βενετούς. Η περιοχή των *Πεζοκουνάβων*, ανάμεσα στο μετέπειτα κάστρο *Πεδιάδας* και στο κάστρο *Τεμένους*, δεν φαίνεται να καλύπτεται ούτε από το δεύτερο. Από την κατανομή, τέλος, των αρχικών σεξτεριών απουσιάζει η περιοχή του κάστρου *Malvicino*.

23. Βλ. για παράδειγμα αναφορά στο σεξτέριο του Μιραμπέλου: «*Acino et Malia cum omnibus suis pertinenciis de divisione sexterii Mirabelli usque ad locum de Mucho sunt confinii de isto casale usque ad mare*». (ASV, *Duca di Candia*, b. 20, fasc. 2, 364r).

24. G. GEROLA, *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, I/1, Βενετία 1905, 181-262.

Ο στρατιωτικός χαρακτήρας της βυζαντινής *τούρμας* με έδρα ένα κάστρο φαίνεται να περνάει στις βενετικές καστελανίες (*castellania*), οι οποίες ταυτίζονται περίπου με τις *τούρμες*²⁵ (βλ. πίνακα 17). Εξάλλου, και η βενετική *τούρμα* αναπτυσσόταν γύρω από ένα κάστρο, όπως φαίνεται και από σχετική μαρτυρία σε έγγραφο του 1350: *...pro kavalaria turme Gerapetre, intelligendo Gerapetram omnes kavalarias suppositas districtui castri infrascripti*²⁶. Το κάστρο επίσης καθόριζε ορισμένες φορές, κυρίως κατά τον 14ο αι., ακόμη και τα σεξτέρια. Έτσι, έχουμε το σεξτέριο Πεδιάδας, *Belvederis* ή *Castri Novi*²⁷. Ο συσχετισμός λοιπόν σεξτερίου και καστελανίας μάς οδηγεί πίσω στις βυζαντινές *τούρμες*. Στην περιοχή Ηρακλείου καταγράφονται 7 καστελανίες με τα αντίστοιχα κάστρα τους. Τη φορά αυτή προστίθεται το κάστρο *Malvicino*, το οποίο απουσίαζε από την αρχική κατανομή των σεξτερίων. Αν λάβουμε υπόψη ότι το κάστρο *Malvicino* κτίστηκε από τους Γενουάτες²⁸, τότε θα μπορούσαμε να παραμείνουμε στον αριθμό έξι για τις βυζαντινές *τούρμες* της περιοχής.

Το κάστρο *Malvicino*, καθώς και εκείνο της Πυργιώτισσας βρίσκονταν στο σεξτέριο της *Santa Croce*. Αντίθετα, το κάστρο *Belvedere* δεν γνωρίζουμε σε ποιο σεξτέριο εντασσόταν, ενώ κατά τον 14ο αι. κατονομαζόταν ως σεξτέριο. Ωστόσο δεν θα πρέπει να συσχετίσουμε υποχρεωτικά, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τον 14ο αι., τα σεξτέρια με τις καστελανίες και τα κάστρα. Τα πρώτα, όπως έχουμε επαναλάβει, ήταν απλές γεωγραφικές περιφέρειες, ενώ οι καστελανίες έπαιζαν ουσιαστικό ρόλο στο αμυντικό σύστημα της Κρήτης και είχαν επικεφαλής ιδιαίτερο αξιωματούχο, τον καστελάνο (*castellanus*). Ο συσχετισμός *τούρμας*, σεξτερίου και καστελανίας έχει να κάνει με τη διερεύνηση της κατάστασης κατά τη βυζαντινή περίοδο και την οριοθέτηση των σεξτερίων από τους Βενετούς.

Τα σύνορα των σεξτερίων, όπως σημειώνονται στον χάρτη, καθορίστηκαν κατά προσέγγιση, εφόσον δεν διαθέτουμε όλα τα χωριά κάθε σεξτερίου. Εξάιρεση αποτελεί το σεξτέριο των Αγίων Αποστόλων, του οποίου όχι μόνο γνωρίζουμε τα περισσότερα χωριά χάρη στο *Κατάστιχο* των φέουδών του, το οποίο έχει σωθεί σχεδόν ολόκληρο, αλλά και την περιγραφή των δυτικών και βορειοδυτικών συνόρων του, εκείνων δηλαδή με το σεξτέριο του *Castello* και του *Dorsoduro*²⁹. Ο

25. Βλ. σχετική παρατήρηση και ΧΑΙΡΕΤΗ, 506.

26. *Duca di Candia. Quaternus Consiliorum* (1340-1350), έκδ. Paola RATTI-VIDULICH, *Fonti per la Storia di Venezia. Sez. I - Archivi Pubblici*, Βενετία 1976, 165, αρ. 275.

27. Βλ. παραδείγματα: ό.π., αρ. 14, 77, 111.

28. GEROLA, ό.π., 216.

29. ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 560v-561v.

φάκελλος 20 του αρχείου του δούκα της Κρήτης, περιέχει σπαράγματα από *Κατάστιχα* σεξτερίων. Τα σπαράγματα αυτά περιέχουν στοιχεία για τα σεξτέρια Santa Croce, Αγ. Παύλου, Αγ. Μάρκου και Castello, καθώς και για τις *τούρμες* Σπτείας, Μιραμπέλου και Ιεράπετρας. Σημαντική βοήθεια μάς παρέχουν τα φύλλα από τα παραπάνω σπαράγματα που περιέχουν τα ευρετήρια των χωριών, τα οποία αναφέρονται στα *Κατάστιχα* της Santa Croce, του Αγ. Παύλου, καθώς και των 3 *τουρμών* της περιοχής Λασιθίου³⁰. Αν και τα χωριά κάθε ευρετηρίου δεν είναι απαραίτητο να ανήκουν όλα στο ίδιο σεξτέριο, ωστόσο μέσα από αυτά μπορεί να ανακαλύψει κανείς τον πυρήνα του σεξτερίου, την περιοχική δηλαδή όπου εντοπίζονται τα περισσότερα χωριά. Ανάλογος κατάλογος υπάρχει και για το σεξτέριο του Dorsosuro³¹. Με βάση λοιπόν όλες τις παραπάνω πληροφορίες μπορούμε με σχετική βεβαιότητα να τοποθετήσουμε τα σεξτέρια στο χώρο.

Όπως φαίνεται και από το χάρτη, τα σεξτέρια δεν είχαν την ίδια έκταση και δεν ήταν «ομαλά» κατανεμημένα στο χώρο, γεγονός που επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας ότι όχι μόνο ο καθορισμός των σεξτερίων ακολούθησε παλαιότερες οριοθετήσεις, αλλά και τις εσωτερικές οριοθετήσεις των επιμέρους φέουδων. Το σεξτέριο της Santa Croce είναι το μεγαλύτερο και καταλαμβάνει μια εκτεταμένη ζώνη από βορρά προς νότο. Αρκετά μεγάλο είναι και το σεξτέριο των Αγίων Αποστόλων, ενώ τα μικρότερα είναι του Castello και του Dorsoduro, συμπεσμένα ανάμεσα σε εκείνο των Αγίων Αποστόλων και της Santa Croce το πρώτο και του Αγίου Παύλου και της Santa Croce το δεύτερο. Τα δυτικά και ανατολικά όρια των σεξτερίων παραμένουν ανοικτά, ωστόσο καθορίζονται από τη νοτιή γραμμή από βορρά προς νότο που περνά από τους ορεινούς όγκους του Ψηλορείτη και των Λασιθιώτικων βουνών, στα σύνορα δηλαδή περίπου των σημερινών νομών Ρεθύμνου-Ηρακλείου και Ηρακλείου-Λασιθίου. Όλα τα σεξτέρια περιλαμβάνουν και ακτή, εκτός αυτό του Dorsoduro που κλείνεται βόρεια από τον Παρακάνδακα.

Αμφίβολη παραμένει η τοποθέτηση στο πλαίσιο των σεξτερίων της ευρείας περιοχής γύρω από το κάστρο Balvedere. Απ' ό,τι φαίνεται δεν εντάσσεται στο σεξτέριο των Αγίων Αποστόλων, αφού στο *Κατάστικό* του δεν περιλαμβάνονται τα χωριά της περιοχής. Δεν αποκλείεται μέρος τουλάχιστον των βορειότερων χωριών της περιοχής να εντάσσονταν στα σεξτέρια του Αγίου Παύλου και του Αγίου Μάρκου. Ωστόσο η ίδια περιοχική, κατά τον 14ο αι., κατονομάζεται ξεχωριστά ως σεξτέριο Belvedere. Ήδη όμως κατά τον ίδιο αιώνα και άλλες περιοχές που συνήθως

30. ASV, *Duca di Candia*, b. 20, 4r-v (*Sexterii Sancti Pauli capitula*), 38r-39v (*Sexterii Sancte Crucis capitula; turme Mirabelli, Sithie, Gerapetre*). Πρβλ. ΧΑΙΡΕΤΗ, ό.π., 505-506.

31. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, ό.π., 115-117.

χαρακτηρίζονταν ως *districtus*, όπως της Πεδιάδας και του κάστρου Καινούργιου³², κατονομάζονται ως σεξτέρια.

Η χρήση του όρου σεξτέριο από τις τοπικές αρχές, τουλάχιστον από το 14ο αι. και εξής, αφορούσε την ομαδοποίηση και καταγραφή των φέουδων, και την κατοχύρωση των ιδιοκτησιακών τίτλων των φεουδαρχών. Η διατήρηση δηλαδή του σεξτέριου βοηθούσε τις αρχές μόνο για την κτηματογράφηση, και τα *Κατάστιχα* των φέουδων κάθε σεξτέριου αποτελούσαν ένα είδος κτηματολογίου. Οι φεουδάρχες της Κρήτης, σε σχέση με όλες τις άλλες υποχρεώσεις τους (στρατιωτική υπηρεσία, έκτακτες εισφορές, πρεσβείες κλπ), ομαδοποιούνταν με βάση το τερπτόριο, φεουδάρχες δηλαδή Χανίων, Ρεθύμνου, Χάνδακα και Σητείας. Από την άλλη, η *τούρμα* δεν λειτούργησε ποτέ όπως το σεξτέριο, όπως διαπιστώσαμε και με το *Κατάστιχο* των Χανίων, στο οποίο καταγράφονταν κατά τον 14ο αι. οι ιδιοκτησιακές αλλαγές των φέουδων ολόκληρου του τερπτόριου. Η αναφορά της *τούρμας* είχε να κάνει αποκλειστικά με τον ακριβέστερο προσδιορισμό στο χώρο του φέουδου και των χωριών που αυτό περιλάμβανε. Χαρακτηριστικό του γεγονότος ότι ολόκληρη η περιοχή Χανίων αντιμετωπιζόταν ως μια μονάδα είναι μια σπάνια (ίσως και μοναδική) αναφορά της ως σεξτέριου³³. Η βαρύνουσα σημασία του τερπτόριου δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα του διοικητικού συστήματος που είχε καθιερωθεί, αλλά και των αρχικών αποικισμών της Κρήτης στις περιοχές Χανίων και Ρεθύμνου. Ενώ δηλαδή ο πρώτος αποικισμός που είχε στόχο την κάλυψη της περιοχής Ηρακλείου σχεδιάστηκε με βάση τα σεξτέρια, οι επόμενοι για το Ρέθυμνο και τα Χανιά με βάση τις περιοχές που αποτέλεσαν αργότερα τα τερπτόρια. Δεν είναι ίσως τυχαίο, τέλος, ότι στην περιοχή Λασιθίου, όπου δεν υπήρξε συστηματικός αποικισμός, ανάλογος τουλάχιστον εκείνων για τις υπόλοιπες περιοχές του νησιού, ο παλαιός όρος *τούρμα* παρέμεινε ισχυρότερος.

Η βενετική *τούρμα* είχε καταρχήν γεωγραφικά χαρακτηριστικά, όπως αποδεικνύεται εξάλλου και από τη χρήση σε ορισμένες περιπτώσεις του όρου *contrata* ή *districtus* σε αντικατάσταση του όρου *τούρμα*³⁴. Εκτός όμως από γεωγραφική μονά-

32. Βλ. για παράδειγμα (1344): *...fiant quatuor capitanei pro furtis in hoc medio, unus videlicet in parte Levantis in sexterio Pediade, alius in sexterio Belvideris, tercius vero in sexterio Castri Novi...* (*Quaternus Consiliorum*, αρ. 14).

33. Πρόκειται για καταγραφή του 1309, στην οποία αναφέρεται το χωριό Κουρνάς της σημερινής επαρχίας Αποκορώνου Χανίων: *...kavallarie de lo Curuna, posita in sexterio Chanee...* (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, σ. 330).

34. Βλ. για παράδειγμα: *casale Cato Furni districtus Mirabelli* («Κατάστιχο εκκλησιών και μοναστηριών του Κοινού» (1248-1548), έκδ. Ζ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΪΗΣ, Ιωάννινα 1985, αρ. 286): *Et fiant alii duo*

δα και εν μέρει διοικητική στην περιοχή του σημερινού Λασιθίου, η *τούρμα* αποτελούσε έμμεσα, κάθε φορά που υπήρχε ανάγκη, και σημείο αναφοράς για τον προσδιορισμό του χώρου των αρμοδιοτήτων κάποιων αξιωματούχων, μόνιμων ή έκτακτων, διοικητικών ή στρατιωτικών. Δυστυχώς δεν διαθέτουμε σχετικές πηγές για το δυτικό τμήμα της Κρήτης, όπου γνωρίζουμε τις *τούρμες*. Αντίθετα, περιοριζόμαστε στο κεντροανατολικό τμήμα, όπου όμως μόνο η περιοχή Λασιθίου διαθέτει *τούρμες*, ενώ η περιοχή Ηρακλείου τα σεξτέρια, τα οποία, όπως είδαμε, αποτελούσαν συνέχεια των *τουρμών*.

Σημαντικότερη είναι ίσως η συνέχεια του στρατιωτικού χαρακτήρα της βυζαντινής *τούρμας*, αφού αυτή εξελίχθηκε στη βενετική καστελανία. Η ταύτιση της *τούρμας* με την καστελανία δεν είναι απολύτως σαφής, αφού δεν μαρτυρείται η «μετονομασία» αυτή, ωστόσο αποδεικνύεται εύκολα από το συνδυασμό των δεδομένων που διαθέτουμε. Οι βενετικές *τούρμες* της Κρήτης ταυτίζονται με τις καστελανίες, πριν από την αύξηση του αριθμού τους για λόγους ασφάλειας μετά τα μέσα του 14ου αιώνα. Το γεγονός αυτό είναι φυσικό, αφού οι Βενετοί φτάνοντας στο νησί οργάνωσαν το αμυντικό τους σύστημα με βάση τα υπάρχοντα κάστρα, τα οποία αποτελούσαν έδρα του *τουρμάρχη* και στη συνέχεια του καστελάνου.

Το σύστημα άμυνας και ασφάλειας του νησιού αποκαλύπτει επίσης κάποιες επιπλέον γεωγραφικές περιφέρειες της Κρήτης, οριοθετημένες για το σκοπό και μόνο αυτό. Το πιο ευαίσθητο τμήμα του νησιού ήταν η περιοχή του Λασιθίου, αρχικά γιατί αποτελούσε εστία επαναστάσεων και αναταραχών και αργότερα γιατί δεχόταν τις πειρατικές επιδρομές των Τούρκων από τα μικρασιατικά παράλια. Η ασφάλεια της περιοχής του Ηρακλείου ήταν επίσης σημαντική, αφού ο Παραχάνδακας αποτελούσε την ασπίδα της κεντρικής εξουσίας, και η υπόλοιπη περιοχή μέχρι τις νότιες ακτές ήταν ίσως η μεγαλύτερη πηγή αγροτικών προϊόντων και ανήκε σε μεγάλες βενετικές οικογένειες. Έτσι στο Λασιθί, με βάση πάντα τις *τούρμες*, διορίζονταν δύο καπιτάνοι (*capitaneus*), ένας για τις *τούρμες* Μιραμπέλου και Ιεράπετρας (*capitaneus in contratis Mirabelli et Gerapetre, capitaneus Mirabelli cui commessa est turma Gerapetre*³⁵), καλύπτοντας ένα μέρος των βόρειων, καθώς και τις νότιες ακτές, και ένας για την *τούρμα* Σητείας (*capitaneus in Sithia*), την πλέον ευπαθή, καλύπτοντας μέρος των βόρειων, και κυρίως τις δυτικές ακτές³⁶.

capitanei per dictum tempus, unus in contratis Mirabelli et Gerapetre et alter in Sithia... (Quaternus Consiliorum, αρ. 14)· *in contratis Kissami* (Quaternus Consiliorum, αρ. 53).

35. ASV, *Duca di Candia*, b. 10, 1, 8r (1326).

36. Βλ. ενδεικτικά πράξεις διορισμού: *Quaternus Consiliorum*, αρ. 49, 77, 150, 258, 264, 265.

Η περιοχή του Ηρακλείου, πολύ μεγαλύτερη σε έκταση, αλλά λιγότερο ευαίσθητη είτε σε εξωτερικές επιθέσεις είτε σε εσωτερικές αναταραχές, είχε χωριστεί σε δύο ζώνες, τη βόρεια και τη νότια. Η νότια ήταν χωρισμένη με τη σειρά της σε τρεις περιφέρειες, καθεμιά από τις οποίες διέθετε έναν καπιτάνο, ο οποίος αναλάμβανε καθήκοντα για 15 μέρες έως ένα μήνα κάθε χρόνο. Σκοπός του ήταν να συγκεντρώνει τους φεουδάρχες κάθε περιφέρειας, να συζητά μαζί τους θέματα ασφάλειας και άμυνας, και να φροντίζει για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους. Οι περιφέρειες αυτές ήταν: η νοτιοανατολική (*capitaneus Levantis ad latus austrī*) με έδρα το χωριό *Morales*(;) και με τη θητεία του καπιτάνου να διαρκεί ένα μήνα η μέση νοτιοανατολική (*capitaneus medii Levantis ad latus austrī*) με έδρα το χωριό Μέση και τη θητεία του καπιτάνου στις 15 μέρες, και η νοτιοδυτική (*capitaneus Ponentis ad latus austrī*). Η τελευταία διέθετε έναν καπιτάνο με διάρκεια θητείας ένα μήνα και χωρίς συγκεκριμένη έδρα. Το 1350, επειδή η τελευταία περιφέρεια θεωρήθηκε πολύ μεγάλη σε έκταση, αποφασίστηκε ο καπιτάνος να μοιράσει το χρόνο του στα δύο, και για 15 μέρες να έχει έδρα το κάστρο Καινούργιο και τις άλλες 15 το κάστρο της Πυργιώτισσας. Όριο της νοτιοανατολικής και της μέσης νοτιοανατολικής περιφέρειας αποτελούσε ο ποταμός Αναποδάρης³⁷. Τα όρια των τριών αυτών περιφερειών ξέφευγαν από εκείνα των σεξτέρων. Η μικρότερη από τις παραπάνω τρεις περιφέρειες ήταν αρχικά η μέση νοτιοανατολική, στην οποία ανήκαν τα χωριά: *Symi*, Πεύκος (Βιάννου), Αγ. Βασίλειος (Βιάννου ή Πεδιάδας), Κρεββατάς (Βιάννου), Πάνω και Κάτω Βιάννος, Καβούσι (Ιεράπετρας), Μέση (Βιάννου), Σκιινιάς (Μονοφατισίου), Λαγούτα (Μονοφατισίου), Βακιώτες (Μονοφατισίου), *Psicochoria*, *Kalivi* (Καλύβια Μονοφατισίου;). Το 1350 προστέθηκαν σ'αυτά κάποια χωριά της περιοχής Πεδιάδας, τα οποία ανήκαν στα σεξτέρια του Αγ. Παύλου και του *Belvedere* και τα οποία βρίσκονταν μακριά από τη βόρεια ακτή. Τα χωριά αυτά ήταν: *Calivo*, Μάρθα (Πεδιάδας), Έμπρος (Πεδιάδας), Παναγία (Πεδιάδας), *Psomopula*, Αυλή (Πεδιάδας), *Vurgara*, *Pagie*, *Ylia*, Κασάνος (Πεδιάδας)³⁸.

Στη βόρεια ζώνη υπήρχαν δύο καπιτάνοι, στη βορειοανατολική περιφέρεια (*capitaneus Levantis versus boream*) και στη βορειοδυτική (*capitaneus Ponentis versus boream*)³⁹. Η θέση μάλιστα της βορειοανατολικής περιφέρειας οριζόταν σε σχετικό διάταγμα του 1345 ανατολικά του ποταμού Καρτερού και βόρεια της επι-

37. *Quaternus Consiliorum*, αρ. 273.

38. *Quaternus Consiliorum*, αρ. 273.

39. Βλ. ενδεικτικά πράξεις διορισμού: *Quaternus Consiliorum*, αρ. 49, 54, 150, 250.

σκοπής Χερσονήσου⁴⁰. Η μέση βόρεια περιοχή ήταν ο Παραχάνδακας, που έχοντας άμεση σχέση με την πρωτεύουσα ελεγχόταν από την κεντρική εξουσία.

Το σύνολο δηλαδή των παραπάνω περιφερειών άμυνας και ασφάλειας ανέρχεται σε 6 (η νοτιοδυτική χωρίστηκε ουσιαστικά σε δύο, αλλά με έναν καπιτάνο), οι οποίες όμως δεν ταυτίζονται με τα σεξιτέρια, παρά μόνο συμπτωματικά σε κάποιες περιοχές.

Κατάλοιπο λοιπόν του βυζαντινού παρελθόντος, η *τούρμα* κάνει έντονη την παρουσία της στις πηγές της βενετικής περιόδου της Κρήτης. Δεν πρόκειται ωστόσο για διοικητικό ή στρατιωτικό όρο, αλλά απλά γεωγραφικό, βοηθητικό στον προσδιορισμό της θέσης κυρίως φέουδων και χωριών. Η βυζαντινή *τούρμα* βοήθησε τις βενετικές αρχές κατά τον πρώτο αποικισμό του νησιού (1211) να ορίσουν τα σεξιτέρια της περιοχής Ηρακλείου, ενώ ο αρχικός στρατιωτικός της χαρακτήρας με πυρήνα το κάστρο προσδιόρισε τις αντίστοιχες βενετικές καστελανίες, οι οποίες αποτελούσαν τον κορμό του αμυντικού συστήματος και της εσωτερικής τάξης στο νησί. Οι διαθέσιμες πληροφορίες των βενετικών πηγών μάς βοηθούν να προσδιορίσουμε μόνο τις βυζαντινές *τούρμες* και όχι να διερευνήσουμε τη λειτουργία τους και πόσο σημαντική μπορεί να ήταν αυτή για το διοικητικό και στρατιωτικό σύστημα του νησιού στο πλαίσιο της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Δεν θα πρέπει ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ήδη κατά τον 12ο αι. στη βυζαντινή αυτοκρατορία η *τούρμα* είχε χάσει το αρχικό της νόημα και είχε καταλήξει μια απλή γεωγραφική περιφέρεια, όπως ακριβώς συνέβαινε και στην Κρήτη της βενετικής περιόδου.

40. *Item quod capitaneus qui effici debet in parte Levantis huius medii stet et habitet a flumine de Tartaro ultra versus levante et ab episcopatu Kironensi infra versus boream ubi melius videbitur...* (*Quaternus Consiliorum*, αρ. 49).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΠΙΝΑΚΕΣ

Στους πίνακες καταγράφονται τα χωριά ανά *τούρμα* και σεξτέριο. Περιλαμβάνονται τα χωριά μόνο εκείνα για τα οποία διαθέτουμε πληροφορίες για το πού ανήκαν κατά τον 13ο και 14ο αιώνα. Στην πρώτη στήλη καταγράφεται το όνομα του χωριού στη μορφή ή τις μορφές που το συναντούμε στις πηγές. Στη δεύτερη στήλη περιλαμβάνεται το όνομα του σημερινού χωριού, υπαρκτού ή ερειπωμένου, με το οποίο ταυτίζεται, ενώ για όσα χωριά δεν υπάρχει ταύτιση δίνονται, όπου αυτό το γνωρίζουμε, τα χωριά, ταυτισμένα ή αταύτιστα, ή άλλα τοπογραφικά στοιχεία (π.χ. ποτάμι ή βουνό) με τα οποία συνορεύει, έτσι ώστε να υπάρχει ο κατά προσέγγιση προσδιορισμός του στο χώρο (στην περίπτωση αυτή πριν από τα ονόματα τοποθετούνται δύο κάθετες γραμμές: ||, οι οποίες δηλώνουν τα σύνορα). Η τελευταία στήλη περιλαμβάνει τη σημερινή επαρχία στην οποία ανήκει το κάθε χωριό, έτσι ώστε να γίνεται εύκολα αντιληπτός ο χώρος στον οποίο τοποθετείται η *τούρμα* ή το σεξτέριο. Υπάρχει, τέλος, συγκεντρωτικός πίνακας όλων των χωριών με την αναφορά της θέσης τους.

Οφείλουμε να τονίσουμε ότι οι κατάλογοι των χωριών ανά σεξτέριο ή *τούρμα* παραμένει ανοικτός σε μελλοντικές προσθαφαιρέσεις. Πρόκειται για μια πρώτη προσπάθεια γεωγραφικού προσδιορισμού των παραπάνω περιφερειών της βενετικής Κρήτης. Συστηματικότερη έρευνα και πρόσθετες πληροφορίες πιθανόν να δώσουν νέα στοιχεία, τα οποία θα συμπληρώσουν τα κενά της εικόνας, αλλά δεν θα ανατρέψουν, πιστεύουμε, καθοριστικά τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

1. ΤΟΥΡΜΑ ΚΕΣΑΜΟΥ (ΚΙΣΣΑΜΟ)

ΧΟΣΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΟΣΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Abandite		
Anaxiolo		
Armenocambo		
Armenochoria	Αρμενοχώρι	Κισάμου
Arno	Αρρί ;	Σελίνου
Asogiras	Ασογιράς	Κισάμου
Astricho / Astrico	Αστρίτσας	Κισάμου
Agcho ⁹		
Caloni	Καλόνα	Κισάμου
Calathena / Calathenes	Καθόθινες	Κισάμου
Camera	Καμάρα	Κισάμου
Carperia / Carperna Alonta		
Carava	Καβαφός	Κισάμου
Carva	Καράς	Κισάμου
Chelala	Χελ/Χάλα Καράλα ; - Καράλα ;	Κισάμου
Chissand castum	Κίσιμος	Κισάμου
Condorani / Condorani	Κοντοράνη ;	Κυθηνίας
Cozani		
Cumili / Cumili	Κουμουλί	Κισάμου
Cunrumata	Κυνρώμα Ρόματα ;	Κισάμου
Eleos	Έλιος	Κισάμου
Goydoras		
Giosa	Γιόσου	Κισάμου
Gyo / Gyo in Scutlona	Σκουθιόνες	Κισάμου
Kasanas ⁹		
Lanna	Λάννα ;	Κισάμου
Eldea		
Lussacha	Λουσαχάς	Κισάμου
Lutra		
Masa	Μάσα	Σελίνου
Mellurgie	Μελισσοουργικό	Κισάμου
Mascila / Mascila / Arano Mascila /	Μασσίλια ;	Κισάμου
Messaglia / Messya		
Murmati		
Neo Chorio	Νέο Χωριό	Κισάμου
Noria / Norija	Νορίνα	Κισάμου
Palaocastro, Arano / Cala	Παλαιόκαстро, Άραβ / Κάλα	Κισάμου
Panofano	Πανόφανος	Κισάμου

Perihena		
Peiriza		
Pirgo	Γέργος	Καζάνου
Platano	Γλάσκας	Καζάνου
Plitibu		
Poduro / Υποδουρίο	Προβόρα :	Καζάνου
Psafli		
Platou in Scutalone	[Σκουταλιάνος]	Καζάνου
Scalli / Schali	Σάλια	Σελήνου
Schinoschafli		
Scutalone	Σκουταλιάνος	Καζάνου
Skoutragachi	Σκουταλιάνος	Καζάνου
Stimball		
Tavraniti	Ταυρανήτος	Καζάνου
Tifa		
Topala	Τυπόδα	Καζάνου
Vrieti ad Platano	Γλάσκας	Καζάνου
Vucode / Vucolia	Βουκοδέ	Καζάνου
Vursari	Βουζιάρια	Καζάνου

* Ελ. και τόγμα Άρνας

2. ΤΟΥΡΜΑ ΚΟΥΦΟΥ (CUFFO)

ΧΟΡΙΟ (ίδος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΟΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acirani / Ciarani*	Καζάνου	Κυθηνίας
Cairido		
Chitani Petra*		
Cuffo	Καζάνου	Κυθηνίας
Gaveru	Γαβριανού	Κυθηνίας
Gatani	Γατά	Κυθηνίας
Lutracchi*	Λουτραχί	Κυθηνίας
Platani	Πλατανός	Κυθηνίας
Paire		
Vrieti	Βουζιάρια	Κυθηνίας

* Ελ. και τόγμα Άρνας

3. ΤΟΥΡΜΑ ΑΡΝΑΣ (ARNA - ARENA)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Achladicho	Αχλαδιώνας	Σελίου
Aidoni	Αϊδιώνα	Σελίου
Argastiri	Αργαστήρι Σιόνης	Σελίου
Asiandilava	Ασιαντιλής	Σελίου
Avoghea	Αβουγής	Σελίου
Ayon / Aycho*		
Caodolichi / Caodolchi	Καυδοίχι	Σελίου
Cacopothano		
Caleni	Κάλκος ή Κολκός	Σελίου
Caliera	Καλιέρια	Σελίου
Camaria	Καμάρι (Ραδοβανίου)	Σελίου
Cambeni	Καμπενό	Σελίου
Canino	Κάνινος	Σελίου
Chelid	Καρήλι Σπορτίνας	Σελίου
Chivonoi / Kavonoi*		
Chitro / Kitro	Κίτρος	Σελίου
Chitroúmiotava	(Κίτρος)	Σελίου
Kafala		
Lechi	Λέκκι	Κοζάνης
Livadia	Λιβία Ραδοβανίου ή Λιβιάς Σιόνης	Σελίου
Melivarga*		
Moutano	Μουτάνος	Σελίου
Occhi, I		
Quadro	Κάδρο, Κουφισίνο	Σελίου
Radovani	Ραδοβάνι	Σελίου
Saradiza	Σαραδίνα	Σελίου
Sclavopala	Σκλαβοπαλιό	Σελίου
Sihit		
Simbru	Σιμβρό	Σελίου
Spagnosi	Σπανσίος Γαλιουσίτης	Σελίου
Strati	Στράτι	Σελίου
Thamaria	Ταμάρια	Σελίου

* Βλ. και τόμοιο Κιόπου

4. ΤΟΥΡΜΑ ΨΥΚΡΟΥ (ΨΙΧΗΘΙΟ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Armeni / Armani	Αρμένια	Αποκαρύνου
Azmiro		
Calanti / Calanti	Καλαμίται	Αποκαρύνου
Calochia		
Cambathia / Cambathia		
Caraci*	Καρόνου	Κυβενίας
Caridi	Καρόδη	Αποκαρύνου
Castelo vel Chifeti Petra	Κάστελλος ;	Αποκαρύνου
Chama / Gajna	Κάμας	Αποκαρύνου
Chelala	Καυλάς	Αποκαρύνου
Chrisopol / Chrisopol		
Ellip / Philipp / Philipp	Φυλίππου	Αποκαρύνου
Lutachi vel Milero*	Λουτράκι	Κυβενίας
Machera / Machera / Machera	Μακαρής	Αποκαρύνου
Masa	Μάσα	Αποκαρύνου
Masha	Μαθής	Αποκαρύνου
Nipra	Νίπρας	Αποκαρύνου
Perivodis	Περβολήττα Μπουκουρά ;	Κυβενίας
Pomoni / Pomonia, Oala / Masa	Παμόνια	Αποκαρύνου
Rosa		
Schnas	Σαντς ;	Κυβενίας
Securita		
Stafan	Σταφάνης	Αποκαρύνου
Vafso	Βαφής	Αποκαρύνου

* Ελ. και ταύρια Κουρού

5. ΤΟΥΡΜΑ ΚΑΛΑΜΩΝΑΣ (CALAMONA)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Castello	Χάσιαλλος	Ασπιοκεράνου
Curculodi		
Curna / Curuna	Χαυρός	Ασπιοκεράνου
Istrialedi	Αργυροπόδα	Ρεθύμνης
Filadi	Φιλαδί	Ασπιοκεράνου
Palma / Palma	Πόλαρα	Ασπιοκεράνου
Ruzian	Ρουζιαν	Ρεθύμνης
Sanctus Georgius	Αγ. Γεώργιος	Ρεθύμνης

6. ΤΟΥΡΜΑ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ (ΜΙΛΟΠΟΤΑΜΟ - ΜΙΛΟΠΟΤΑΜΕΝΣΙΣ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Axo	Αξός	Μυλοποτάμου
Calandrea	Καλανδριάς	Μυλοποτάμου
Dakimede	Δακίμης	Μυλοποτάμου
Gacra	Γακρας	Μυλοποτάμου
Gonia / Gonia in Poila		
Lida in Poila		
Maidoni	Μαϊδών	Μυλοποτάμου
Mercuri		
Ortheo	Ορθός	Μυλοποτάμου
Pasallia	Πασαλίας	Μυλοποτάμου
Puzini		
Schtopagil	Σκοπιάτ	Μυλοποτάμου
Veni	Βενί	Μυλοποτάμου

7. ΤΟΥΡΜΑ ΑΣΙΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ ΣΥΒΡΤΟΥ (ΑΡΑΝΟ / ΣΑΤΟ ΣΙΒΡΤΟ - ΣΙΒΡΤΟ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Amad	Αμάρα	Αμαρίου
Castelladi*	Καστίλια ;	Αμαρίου
Castello*		
Castellodi*	Χαριδίσι	Αμαρίου
Corubes	Κουρούβας	Αμαρίου
Crota / Grot*		
Gara**	Γάρρα	Αμαρίου
Gave*		
Jorachari**	Γουραχάρη	Αμαρίου
Karama*	Καραμιά	Αγ. Βασίλειου
Melacra		
Merona**	Μέρωνας	Αμαρίου
Orta*	Ορτιά ;	Μυθισσοπόλεως
Palat*		
Pleoni		
Soloni**	Εθόνες ;	Αμαρίου
Spiti*	Σπιτιά	Αγ. Βασίλειου
Vain	Βάινος	Αγ. Βασίλειου

*Cato Sivrto

**Arano Sivrto

8. ΤΟΥΡΜΑ ΜΙΡΑΒΕΛΛΟΥ (MIRABELLO)

ΧΩΡΙΟ (18ος - 19ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Aragona		
Caiale Novum	Νεόπολι	Μιραβέλλου
Clusa		
Conerleto	Χομαρέσιος	Μιραβέλλου
Cruata	Κρούσιος	Μιραβέλλου
Dzani		
Fural / Foml	Φουρλή	Μιραβέλλου
Gricea	Εριτό	Μιραβέλλου
Kelcill		
Kerid	Κερύδι	Μιραβέλλου
Leclia	Λεκούδι	Μιραβέλλου
Linnu / Linnu	Λίννας	Μιραβέλλου
Mala	Μάλας	Ιεράπετρας
Melo	Μέλου	Πεδιάδας
Mazpanta		
Mevoler	Μεουλέρι	Ιεράπετρας
Messochorio		
Milato	Μίλατος	Μιραβέλλου
Pialpodi	Πιάουόδι	Μιραβέλλου
Psalta	Ψάλτι	Ιεράπετρας
Scinea		
Simirso	Σίμιρσο (Φουρέσι)	Μιραβέλλου
Sidnea	Σιδνός	Μιραβέλλου
Splina		
Vergapelo		
Vredesi	Βρεσί	Μιραβέλλου

9. ΤΟΥΡΜΑ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ (GERAPETRA)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Agia Paraschi		
Aspitiaviti		
Castellu		
Episcopatue Gerapetra	Επισκοπή	Ιεράπετρας
Ierid	Γιαννίτι	Ιεράπετρας
Ierapetra / Zierpetra	Ιεράπετρα	Ιεράπετρας
Ystrona	[π.χ. Ίστρωνος ανάμεσα Κρούσι και Κεράδι Χερσέ], Ίτρο ;	Ιεράπετρας

10. ΤΟΥΡΜΑ ΣΗΤΕΛΑΣ (ΒΙΤΗΛΙΑ)

ΧΩΡΙΟ (16ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acicida	Αυλάδα	Ευθείας
Azobello		
Colônia Pano		
Calandrapari	Δρακονόσιος (κρημ.) ;	Ευθείας
Camomela	Κουίνες	Συμείας
Castrovinha		
Colatra		
Oria Cato	Κρόα Κάτα	Ευθείας
Dalini	Δάλινα	Ευθείας
Etesa	Ενά	Ευθείας
Gras	Γρας (Άγιος Στέφανος)	Ευθείας
Lithica	Λιθίνες	Ευθείας
Marcosa	Μαρανία	Ευθείας
Merse		
Mollana		
Paleopari	Παλινοσίρι	Ευθείας
Pardali	Πονιά	Ευθείας
Papelao		
Parapari	Παραπόρι	Ευθείας
Paridha		
Prazzi	Πραζός (κρημ.)	Ευθείας
Rucarda	Ρουκάνα	Συμείας
Scopi	Σκοπή	Συμείας
Slachis	Σλαχίς ή Σλαχιά	Ευθείας
Sichas	Σισία	Ευθείας
Sotira	Σούιρα	Ευθείας
Turkoti	Τουρκοτή	Ευθείας
Turhill	Τουρτολά	Ευθείας
Vinall		
Vauall	Βαβόλα	Συμείας
Xarocastro	Χαρόκατρος	Ευθείας

11. ΣΕΣΤΕΡΙΟ ΑΙΩΝΑ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ΧΩΡΙΟ (13ος-14ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Azupedes	Αιτιπιάδες	Μονοραφίου
Agialantao	Αγρολιανές (ερασι.)	Μονοραφίου
Agia Fotiá	Αγιά Φωτιά ; II Χόρτος, Άγιο	Μονοραφίου
Agia / Sancta Hierusalem / Ierusalem	II Αγία Παρασκευή, Ειληά, Νονα, βουά Theodorí	
Agia Marina	II Ροσσονία, Καίμανι	Μονοραφίου
Agio Dhimitrí	II Cacochari, Mesecharia, Λοκράβι, Αλευριάς	Μονοραφίου
Agio Mame	II Δαμάνα	Μονοραφίου
Agiameli Cato	II Πόργος, Λοκράβι, Cato Karimoti	
Amigialos	Αμύγδαλος	Μονοραφίου
Amurgalon	Αμοργέλλος	Μονοραφίου
Andri	Andriou (ερασι.) II Βουάλας, Vassouria, Καίμανι	Μονοραφίου
Anogia βλ. Eritia Anolia		
Apsani	Αποθι	Μονοραφίου
Apsanimo/Poasimo/Possilemo	Αποσέλιμ	Μονοραφίου
Arcali	Αραλί	Μονοραφίου
Arta	II Ασίμ, Χόρτος, Σοκαρός, Δαράβι	
Asprochario	I Schilocharia, Sell	
Asimo	Ασίμ	Μονοραφίου
Ais	II Κοκό, Fovadi	
Avraotes	II Χόρτος, Σοκαρός, Δαράβι	Μονοραφίου
Cacochario	Μεσοζαρά	Μονοραφίου
Cacochari	II Agio Dhimitri, Mesecharia, Λοκράβι, Αλευριάς	Μονοραφίου
Cacu	Κακού (ερασι. Νουάρα)	Μονοραφίου
Calmano / Calmanu	II Μαδός	Μονοραφίου
Caloni		
Camaras	Καμάρας II Μεσοζαρά, Αμοργέλλος, Ολίμπια	Μονοραφίου
Caras	Καρά (ερασι.)	Μονοραφίου
Christus	I Πόργος, Λοκράβι, Cato Karimoti	Μονοραφίου
Cimi	II Άνα Άκρια, Ειληά, Sell, Curtano, Αποσέλιμ	
Conumí / Conomi	II Ολίμπια, παρ. Αραλί, Cofino	
Curtano	I Sell, Cimi, Monochario	
Damezla	Δαμάνα	Μονοραφίου
Dameli	Δαμά	Μονοραφίου
Dorakio / Doraki	Δαράβι	Μονοραφίου

Elca	Χάρωνες	Μονοφωνοτικού
Erma Azola / Erancia / Azola / Azolla	Αρμενίτικα	Μονοφωνοτικού
Erolani	Ρουτίλι	Μονοφωνοτικού
Faradu	Αδα, Κασοβ	
Finca	Αγία Φωτίη, Αζίο	Μονοφωνοτικού
Gipasa	Πρωτόρες, Κερατόλι, περ. Ανοσιδόρες	Μονοφωνοτικού
Gistama / Cistama	Μπαζουάρα, Αμουργιάδες, Αποσελήμ, Τερβή, Αρμενίτικα, Μετακάρ, Κασερία Κοπραστή (αρμ.) Βορράς	Μονοφωνοτικού
Isoprastum / Isopratio / Caprasio / Υορρασίο		Μονοφωνοτικού
Keramoti / Keramato / Keramoti Cato	Αγαλάντας, Δομίτια	Μονοφωνοτικού
Kerathen	Καρατά στις Σιόβες Μασί Λιβάδι	Μονοφωνοτικού
Kidrea	Αλεντιάς	Μονοφωνοτικού
Ligordine	Αγόρτινος	Μονοφωνοτικού
Lochridi	Λοκρίδα (αρμ.) Ρεστέλα	Μονοφωνοτικού
Mazl Livadi / Μάσκο Λιβάδι	Κεραθές, Αρμενίτικα, Μπαζουάρα, Αμουργιάδες	Μονοφωνοτικού
Made	Μαδές	Μονοφωνοτικού
Marmela / Marmelo / Marmacha	Ασέμ	Μονοφωνοτικού
Masomirto		
Metakari	Αρμενίτικα, Τερβή	Μονοφωνοτικού
Misochorion	Cato Ρεστέλα, περ. Ανοσιδόρες, Ρίσα, Λοκρίδα	Μονοφωνοτικού
Monochoro	Β. του κ. Ασέμ	Μονοφωνοτικού
Murnea	Μουρνιά	Μονοφωνοτικού
Nisadio / Nisadi	Τερβή, Μετακάρ, Ρεσθάνης	
Paleo Gistama	Πυρόβη, Αποσελήμ, Ανάγειο	
Paratharonas	Παράθαμα Τερβή (παρεστή)	
Paratifi	Παρόνυφοι	Μονοφωνοτικού
Peptala Eperap / Cato	Το κερτίκι ο Ανοσιδόρας, Cato Κατακτόι, Λοκρίδα, Misochorion, Ρίσα	Μονοφωνοτικού
Penesifi	Αγ. Γεώργιος Επαναστήρι	Μονοφωνοτικού
Pinehi / Pini / Perasio	Πυρόβη	Μονοφωνοτικού
Pigo	Πήργος	Μονοφωνοτικού
Plizca	Τερβή, Αποσελήμ, Ακουάδες, Αγόρτινος	Μονοφωνοτικού
Plihi	Cimi	
Pretoria	Πρωτόρες	Μονοφωνοτικού
Prinea	Πρινός	Μονοφωνοτικού
Protapera	περ. Αθήρα	
Ria casaleto	Ρεστέλα, Λοκρίδα, περ. Ανοσιδόρες	Μονοφωνοτικού
Rusocario / Rusochorion	Αγία Μαρίνα, Καίσιμα	

Rava	Προτόρα, Αισόνα	Μονομαρτίου
Sanctus Iohannes Cherson	Χέρσους	Μονομαρτίου
Sanctus Mercurius	"Αφραδία Ραππα και Σελενοχιά"	Μονομαρτίου
Solevochorio	Βιλοάλη, Προτόρα, Αγόρτσους	Μονομαρτίου
Sordini Sica	Παρόνυφο	Μονομαρτίου
Sall	Καρτίνα, Κίμι	Μονομαρτίου
Socara / Zucara	Σωκάρως	Μονομαρτίου
Stad	Προτόρα, Σωκάρως	Μονομαρτίου
Surtia / Sirt montis, Alto et Basso*		
Tefeli / Tufelio / Totfeli	Ταφίλη	Μονομαρτίου
Tribus		
Vachantes	Βασιάνος	Μονομαρτίου
Vazi	! Αγόρτσους, Αισονίδος	Μονομαρτίου
Vehull	Βιλοάλη	Μονομαρτίου
Vares	Βορής	Μονομαρτίου
Xaricnas	Χαρικός (αρειν.) Χαρόνα, Προβίη	Μονομαρτίου

* Βλ. και ονόματα Αγίου Παύλου

12. ΣΕΣΤΕΡΙΟ ΒΑΝΤΑ CROCE

ΧΩΡΙΟ (13ος-14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acrona		
Agrosio		
Agia Glyceria	Γρηγορία :	Πυργαίοσσας
Agia Marina	Αγία Μαρίνα	Μολιβαίου
Agiosoa	Άγιος Δάμα	Καινοόργου
Agriates		
Andalocri	Αντισούρι	Καινοόργου
Anti Faro	Αντίμας Πύλω	Μολιβαίου
Axonii	Αξίνα	Μονοσημιαίου
Bambachera / Pambachera / Pampachera	Β Βαθύρας, Κουαός	Καινοόργου
Calasita	Καλάσι	Μολιβαίου
Curias	Κουράς	Μολιβαίου
Casaleri		
Catide	Κατάβα :	Πυργαίοσσας
Cameri	Καμύρι	Μολιβαίου
Camerachi	Καμυράκι	Μολιβαίου
Carì		
Carria		
Chino / Ichini / Ichni		
Chimmasi	Χιμμάσι	Καινοόργου
Chusani	Χουαός	Καινοόργου
Cicale		
Cocchie	Ι Βαμβάχισσα	
Cruspa		
Cumitoria	Κρουσίνας	Μολιβαίου
Custa	Κούστας	Καινοόργου
Delese / Tèlso	Τέλεσσος	Μολιβαίου
Dria		
Droial	Δρόσι	Καινοόργου
Falandra	Φαλάντρα (ρονή)	Πυργαίοσσας
Figaliti		
Gelan	Γαλά	Καινοόργου
Gambes		
Georgi	Γόργου	Καινοόργου
Gie		
Gorguliti	Β. Βανυλιτί :	
Guzarata		

Keni	Κερκυράς	Μαλαβίσιον
Kerakiat	Κέρκυρα Μεγάλη	Μαλαβίσιου
Kerasia Megala	Τυμαδίον ;	Παργηάσιος
Kirubachi	Κυραρίστη	Τιμάνους
Kipactel	Κισαί	Παργηάσιος
Kissi	Κισιά (αρχαί)	Καινοόργου
Kitea	Η Μονήσικα, Κισαί;	
Lirone / Lirone	Αθήναι	Καινοόργου
Lifhine		
Livari		
Luzne	Λαζουράς ;	Καινοόργου
Lutrach	Λουτράκι	Μαλαβίσιον
Macra	Μάκρας	Καινοόργου
Megactari	Μεγακτάρη	Παργηάσιος
Metala	Μάταλα	Παργηάσιος
Mavriki Apero / Cato		
Mavromati		
Melica		
Missi	Μίσιον	Εβάνου
Michu		
Miriga		
Mitropoli	Μιτροπόλη	Καινοόργου
Mouchikoro	Μουχίκωρο	Καινοόργου
Mouriti	Μουρίτι	Καινοόργου
Nasi	Νασαί (αρχαί)	Καινοόργου
Nisi / Nisi	Νισαί	Μαλαβίσιον
Nisite		
Nixos		
Panagia	Παναγία	Καινοόργου
Panoso Cato / Pano	Πανωτός Κάτω / Πάνω	Καινοόργου
Paria		
Paradisi		
Pardemodi	Παρδημόδι	Μαλαβίσιον
Pera Colocakia		
Petrae		
Pirga	Πιργαί	Μαλαβίσιον
Pion	Πιόνια	Καινοόργου
Piuti	Πιουτιά	Καινοόργου
Podolefchia Cato		
Polembea		
Pomenza	Απομονιά	Καινοόργου
Potemiti	Ποτιμίτις	Παργηάσιος
Pitrea	Πιτριάς	Μαλαβίσιον

Propell		
Puella		
Regis	Ρέγιος	Καναόργου
Rita	Ρουίτς ;	Καναόργου
Rumochori		
S. Georgis Condemato		
S. Georgis Condro		
S. Georgis Francorum Castr		
Nost		
S. Georgis Sarcida		
S. Georgis Vichia		
S. Pantaleo	μονή Αγ. Πανταλεώνος, Φόβιζε;	Μαλεβιάου
S. Elias		
Sara de Iergari	[Γέρρα]	Καναόργου
Schitus	Σανίτς	Μονοφακίου
Scrusula	Σκουρβούλα	Καναόργου
Sema		
Siva	Σίβος	Μαλεβιάου, Πιργιάσσας
Socorum Sancti Meriti		
Suori		
Tiliso / Delias	Τίλιος	Μαλεβιάου
Tripta	Τριπτά	Καναόργου
Vanzi		
Voudala		
Vplana		
Vetuli	Βελούτς	Μονοφακίου
Vicho	Βίχο (εργ.)	Καναόργου
Viani		
Vitia		
Voi	Βέρος	Πιργιάσσας
Vreli	Βρέλι	Καναόργου
Vurvuili / Murvuili	Βουρβυλίος	Καναόργου

13. ΕΞΕΤΕΡΝΟ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ

ΧΩΡΙΟ (13ος-14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Alea		
Aleli	Αλαι	Πεδύδος
Anadu	Αβδού	Πεδύδος
Chirurgio Chorio	Κωνοτόρνο Χωριό	Πεδύδος
Condit		
Condrosia		
Crisocoles	Χερσίμασος	Πεδύδος
Damila		
Galis	Γαίμα	Πεδύδος
Ladenta / la Chania ;		
Lamila / f'Armila ;		
Mantilari		
Mithari		
Mucho	Μουός	Πεδύδος
Oaida	Ωιδός	Πεδύδος
Pidolia	Πισυόλη	Πεδύδος
Polykharl	Πολυπόδαρο	Πεδύδος
Samba	Σαμάς	Πεδύδος
Sodeni	Σοδόνη	Πεδύδος
Sokochorio	Σολοφουράκι	Πεδύδος
Stravotina	Καλό Χωριό	Πεδύδος
Sufionari		
Tarni		
Tasin	Αϊόνα	Πεδύδος
Tartaro	Καρπρός	Πεδύδος
Thari		
Tha		
Vasilco		
Vedite, Cato / Mago, Casovitia	Βόδινα	Πεδύδος
Vradinoti		

14. ΞΕΣΤΕΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΧΩΡΙΟ (18ος-14ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΙΡΧΙΑ
Αγία Παρακλη Πανα	Αγία Παρακληση	Πεδιάδος
Αγιο Βασίλ	Άγιος Βασίλειος	Πεδιάδος
Αλοκωχία		
Αραλή / Αραλή	Κατανα	
Αρτζινα, Κατο / Ρατο	Αρτζίνας, Κάτο / Πόνο	Ταμένους
Αρτζου Αρτζου	Αιτωρική Αρτζου	Πεδιάδος
Αυή	Αυή	Πεδιάδος
Βαλίνα	Καλάβια	Μονοφασίου
Βαλοβιά	Καλαρόνα, κρέμα προς Κοσβρό Carcalot	
Βαλονο	Γαρίνα	
Βασί / Καραν / Καραν	Κακιάχ, Εκούλοός (Καλλινού)	Πεδιάδος
Βασιλιά	Κορυβόδος ;	Πεδιάδος
Βασιλιό	Βαλοβιά	
Βασιλιάχ / Κακιάχ / Corkhaid	Παρακοός, Καλά, Μαλένας	Πεδιάδος
Βασί	Κατόνας	Πεδιάδος
Βασιλιάρι	Κατολιάρη	Πεδιάδος
Βασιλιόλα		
Βασιλιά		
Βασιλιά / Βασιλιά	Κουβίνα	Μονοφασίου
Βασιλιά	Καμάς Κουβίνα	Πεδιάδος
Βασιλιά	Κουβίνα	Πεδιάδος
Βασιλιά	τοπωνύμιο μεταξύ Αγ. Σπυρίδ και Βουκουρού (Λακωνιά) Βασι, Μακρυβιά	
Βασιλιά / Βασιλιά	Κουβίνα	Πεδιάδος
Βασιλιά	Αρτζου Γαρίνας	Μονοφασίου
Βασιλιά / Βασιλιά	Τριπόρος	Πεδιάδος
Βασιλιά		
Βασιλιά / Βασιλιά		
Βασιλιά	Φάλαμα	Μονοφασίου
Βασιλιά	Φάλαμα	Πεδιάδος
Βασιλιά / Βασιλιά	Ζαγοράνα ;	Πεδιάδος
Βασιλιά	Κατολιάρη, Πασά, Κουβίνα, Αρτζίνας	
Βασιλιά	Γαλαός	Πεδιάδος
Βασιλιά	Γαρίνα	Μονοφασίου
Βασιλιά		
Βασιλιά		

Ira	Νάρα (αρμ.); Πάργος, Κιρανίσο	Πεδός;
Kazucal	Καυσοκά Γαρίλας	Μουσοροκόου
Kella / Kila / Chila, Pano / Cato	Κελλά	Πεδός;
Kazucala	Κελλά, Κέρη, Πιζά, Κουβέφα	Πεδός;
Kirontal / Kirontso	Ira	
Lagine		
Lutrad	Λουτράδ;	Εθόννο
Machos		
Maddaro / Maddaro	Χουμέρα	
Macrolivad	Cressomo, Rama	
Mariano	Αμαριανό	Πεδός;
Mathea	Μαθά	Πεδός;
Mavrolandina	Κουτά στους Κουβέφους	Τυμένους/Πεδός;
Mavrouli		
Melosa, Mice / Megale / Grande	Μελέσος, Μικρό/ Μεγάλο	Πεδός;
Mirio		
Micropita		
Nial		
Pagle	Μαντολιάνια	Τυμένους/Πεδός;
Pandea Pano / Cato	Πανδαία	Μουσοροκόου
Panachi, Magna / Parva	Αγία Παρρακουά	Πεδός;
Pardira / Parora	Πάρρα	Μουσοροκόου
Pafko	Πάφος	Εθόννο
Pandicari	Σανός	
Pasta / Pesen	Πιζά	Πεδός;
Pirgo	Ira	
Piamanu		
Prino	Πρινώ;	Μουσοροκόου
Pavlorada		
Pisnopula / Sumopula / Suzma Polle	Ψιμνοπούλο	Πεδός;
Pozoni / Pozoni / Pzoni	Πιζονά (αρμ.) Κελλά, Αγ. Παρρακού	Πεδός;
Rama / Rama	Πιζονάδες, Αράδες και Κουβέφα	Τυμένους/Πεδός;
Rizo Castro		
Rome	Cressomo, Macrolivad	
Sandari	Σανήθος, Αγ. Βασίλειος, Μελέσος και Χουβέφα	Πεδός;
Scalare	Κουβέφα και Ασπραλά	Πεδός;
Serid / Sergi		
Sclavo Vesil		
Sculala		

Sichu	Σουητός (Κυλλωνί)	Πεδός
Slamo / Xilamo / Odfino	Σόλαρος	Ταμένους
Slines	Σατιός	Μονομοτίου
Spackies Arano	Πασιόλις Απόνιο	Ταμένους
Stanzl	Σαργουί	Πεδός
Syrtis Aho/Elassa Moris *		
Taleno / Taglino		
Tarpeschi	Τραπεζία (τραπ.)	Πεδός
Tarpiano	Θρασιόν	Πεδός
Tiptil	Μπισιά	
Vasvati	Βάρβαροι (σημ. Αρχάγγελος) Κουσόβο, Καλλιά, Κάμα, Πισιά	Πεδός
Vila Vulgare		
Vori	Βόνα	Πεδός
Zariparid	Τραπεζία Αγ. Σόλια ;	Ταμένους

* Ελ. και ορίζεται Αγίων Αποστόλων

15. ΣΕΒΤΕΡΙΟ DORSODURO

ΧΩΡΙΟ (14ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Partheni	Παρθένι	Μονοκρατίου
Kerathia		
Pulla	Πούλα (αρχαί.)	Τηλείου
Corinthi	Κορινθίαι (αρχαί.)	Μονοκρατίου
Pastiria		
Tritona	Μεσοχώρι, Δορίνας	

16. ΣΕΒΤΕΡΙΟ CASTELLO

ΧΩΡΙΟ (14ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acrea	Άκρια Άκρια - Εόλιο	Μονοκρατίου
Agios Thomas	Άγιος Θωμάς	Μονοκρατίου
Calandina		
Chilo / tu Chila		
Colera	Κόλερα	Μονοκρατίου
Gangala	Γκαγγάλας	Κανδαρίου
Mercuri		
Messochedala	Σουπός	
Paranuzi		
Vorbata sive Magisteri	Βορβάτα	Κανδαρίου
Vute / Agios Georgius de Vute	Βούτας	Μαλεφάκου
Yni	Ύτι	Μονοκρατίου

17. Αντιστοιχία των κρουαζιερόπλοων με τις πόλεις και τα σκηνικά

ΚΑΣΤΕΛΛΑΝΙΑ	ΤΟΥΡΜΑ / ΣΚΗΝΙΚΟ
Κοόβου	Κοόβου
Σελίνου	Άρνος
Βίκομα / Αποκορώνου	Ψευρού
Βονόρατο	Καλαμίνος
Ανάνα Συβρίτου	Ανάνα Συβρίτου
Κόνα Συβρίτου	Κόνα Συβρίτου
Μυλωνοτόπου	Μυλωνοτόπου
Μιραμιόθου	Ραθύμνου
Ιερώνιστος	Μιραμιόθου
Επιτάς / Μοσφόρις	Ιερώνιστος
Μελιδίνο	Επιτάς
Ταμείους	σκηνικό Santa Croce
Παλιόδος	σκηνικό Dorsoduro
Ποργιάκουσος / Πριότινα	σκηνικό Αγ. Μάρκου
Βονίβιλο	σκηνικό Santa Croce
Castrum Novum	σκηνικό Αγ. Αναστάσιου
Belvedere	σκηνικό Castello
	σκηνικό Αγ. Πιότρου ; / Belvedere

**18. Αντιστοιχία περιοχών και κάστρων του εγγράφου των αρχαίων σεξτερίων (1212)
με τις πόλεις και τις σεξτερίες**

ΚΑΣΤΡΑ / ΠΕΡΙΟΧΕΣ (1212)	ΤΟΥΡΜΑ / ΣΕΞΤΕΡΙΟ
Επιεία	Επιείας
Ιερώνικρα	Ιερώνικρος
Μήραμπελα	Μήραμπελου
Λασιθί	Διοίκηση Χάνδριας
κάστρο Belvedere	σεξτερία Αγ. Παύλου ; / Belvedere
Πισσόδα	σεξτερία Αγ. Μάρκου
Περασμόναβα	σεξτερία Domodaro
κάστρο Bonifacio	σεξτερία Αγ. Αναστασίας
κάστρο Κανιόργιο / Castrum Novum	σεξτερία Castello
Πυργήσασσα / Μεσαρά	σεξτερία Santa Croce
Μηλοκαπύριος	Μηλοκαπύριος
Άριο	
Απόνη Σόβριτος	Απόνη Σόβριτου
Κάνα Σόβριτος	Κάνα Σόβριτου
Καλομένα	Καλομένας
Ψαρά	Ψαράς
Κουφός	Κουφός
Άρνα	Άρνας
Κισσιός	Κισσιός
Χανιά	

19. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΩΡΙΩΝ

ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ	ΤΟΥΡΜΑ / ΞΕΣΤΕΡΙΟ
Abandita			Καδύμυ
Acraea / Caraea	Καρόνος	Κυβανός	Κουρού
Achleiathe	Αχλοθέλιος	Επίσου	Άρνας
Acidia	Αχιδία	Επταείος	Επταείος
Acraea			Santa Croce
Acraea	Άκρα Άνω - Κάτω	Μονοφασιίου	Castello
Azupatios	Αζουπάδος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agrioio			Santa Croce
Agrianton	Αγριοντίς (εραπ.)	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agia / Sancta Hierusalem / Ierusalem	Άγία Παροικιστή, Καλλιά, Voria, βουνό Theodor		Αγ. Αποστόλων
Agia Fotini	Αγία Φωτιάς // Χόρομος, Arto	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agia Gligoria	Γλιγορία :	Παργαίτικος	Santa Croce
Agia Marina	// Ριζοκαστίο, Κοίτησσι	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agia Marina	Αγία Μαρίνα	Μαλεβασίου	Santa Croce
Agia Paraschi Parva	Αγία Παρασκευή	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Agidaca	Άγιοι Δάκας	Καυοάργου	Santa Croce
Agio Dhimotri	// Καροικιστή, Μεσοθέσιο, Λακρίδα, Ακονηριάς	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agio Maria	// Δομάδος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agio Vasil	Άγιος Βασίλειος	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Agios Thomas	Άγιος Θεωμής	Μονοφασιίου	Castello
Agismail Cato	// Πύργος, Λακρίδα, Cato Καραποθ		Αγ. Αποστόλων
Agriees			Santa Croce
Agia Paraschi			Ιερώνητρος
Aidoni	Αιδωνιά	Σελήνιο	Άρνας
Alea			Αγ. Μάρκου
Aleachia			Αγ. Παύλου
Amari	Αμάρι	Αμαρίου	Σοβρίτου
Amelia			Επταείος
Amigkalis	Αμιγκάλιος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Amurgalon	Αμουργαλάς	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Asargora			Μαργαρίτου
Andikoni	Ανδικόνι	Καυοάργου	Santa Croce
Andri / L'Andri	Ανδρία (εραπ.) // Βασιλείας, Votona, Κοίτησσι	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Anemolia			Καδύμυ

Ανογία βλ. Ετιμα Ανοία			Αγ. Αποστόλων
Αραβί / Αραβί	Canaro		Αγ. Παύλου
Αραβί	Αραβί	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβία / Ραίμα / Ραϊαλεμό	Αραβία	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Αραβία, Κίτα / Πίνο	Ταμίνους	Αγ. Παύλου
Αραβία, Κατο / Ραο	Αραβία Σαράν	Σαίνου	Άρνας
Αραβία	Ασίμ, Χάρακας, Σοκαράς,		Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Δαράν		
Αραβί / Αραβί	Αραβί	Αποκαράου	Ψαροτό
Αραβία			Κοσμού
Αραβία	Αραβία	Κοσμού	Κοσμού
Αραβί			Ψαροτό
Αραβί	Αραβί ;	Σαίνου	Κοσμού
Αραβία	Αραβία	Σαίνου	Άρνας
Αραβία	Αραβία Πίνο	Μαθαζίου	Santa Croce
Αραβί	Αραβί	Παύλου	Αγ. Μάρκου
Αραβί	Αραβί	Σαίνου	Άρνας
Αραβί	Αραβί	Κοσμού	Κοσμού
Αραβία	Schlachter, Sell		Αγ. Αποστόλων
Αραβία			Ιερόπετρος
Αραβί	Αραβί	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Αραβί	Παύλου	Αγ. Παύλου
Αραβί	Αραβί	Κοσμού	Κοσμού
Αραβί	Καρά, Ραχί		Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Αραβί	Παύλου	Αγ. Παύλου
Αραβί	Χάρακας, Σοκαράς, Δαράν	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Αραβί	Παύλου	Αγ. Μάρκου
Αραβί	Αραβί	Μοναρχαίου	Santa Croce
Αραβί	Αραβί	Μυλωνοπούλου	Μυλωνοπούλου
Αραβί / Αραβί			Κοσμού / Άρνας
Αραβία / Ραβία	Κοράν, Κοράν	Κοσμού	Santa Croce
Αραβί			Santa Croce
Αραβία	Μαθαζίου	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβία / Αραβία	Κοσμού	Σαίνου	Άρνας
Αραβί			Ιερόπετρος
Αραβί	Αγία Δημήτρη, Μωχαράν,	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Αραβί, Αραβί		
Αραβί			Άρνας
Αραβί	Κοσμού (σπ. Νεοκίρη)	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβί / Αραβί	Μαζί	Μοναρχαίου	Αγ. Αποστόλων

Calami	Καλίμη	Καόμιο	Καόμιο
Calami	Καλίμη; ή Καλιμάς	Σαίλιου	Άρως
Calami			Αγ. Αποστόλων
Calamici / Calamiti	Καλιμίτσι	Αποκερόνιου	Ψευρού
Calandrea	Καλιανδρέ	Μυλωνοτόριου	Μυλωνοτόριου
Calathona / Calathones	Καλιθάνας	Καόμιο	Καόμιο
Caldera	Καλιθάρα ;	Σαίλιου	Άρως
Calentina			Castello
Calista	Καλίστα	Μαθαβιτίου	Santa Croce
Calidia	Καλιδίς ;	Παργαμάσσας	Santa Croce
Caliva	Καλιβία	Μονορατσιού	Αγ. Παύλου
Caliva Pano			Σταίσις
Calochirani	Αραυάνους (αρεπ.) ;	Σταίσις	Σταίσις
Calofati	Καλοφάτι, αραίμα προς Καυθρό II Caraciatì		Αγ. Παύλου
Calomo	Γαρίνα		Αγ. Παύλου
Calosticha			Ψευρού
Calotta	Καλόττα	Καόριου	Καόριου
Calotta	Καλόττα; Επισκοπή, Αμουργιόλης, Ούστερα	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Calzari	Καζάρια	Μαθαβιτίου	Santa Croce
Calzari	Καζάρια (Ροδόβανιου)	Σαίλιου	Άρως
Calzari	Καζάρια	Σαίλιου	Άρως
Cambetta / Cambetha			Ψευρού
Camenta / Cymena			Καόμιο
Alorta			
Camerachi	Καμαράς	Μαθαβιτίου	Santa Croce
Casoso	Κασσός	Καόριου	Καόριου
Candino	Κάντινος	Σαίλιου	Άρως
Casocene	Κασόνες	Σταίσις	Σταίσις
Cani			Santa Croce
Cani / Cani / Canai	Caridachi, Σολλίους (Καλιουί)	Παδάβις	Αγ. Παύλου
Canai	Καόνου	Κιζανίτης	Ψευρού
Carvati	Καρυβάτις ;	Παδάβις	Αγ. Παύλου
Caratioti	Calofati		Αγ. Παύλου
Canai	Καρίς	Καόριου	Καόριου
Canai	Καράς (αρεπ.)	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Cardachi / Kartachi / Cockhiel	Παρτσάκις, Καλιθά, Μελέους	Παδάβις	Αγ. Παύλου
Cardachi	Καρδάκι ;	Αραπίου	Συβότιου
Caridi / Cardidi	Καρίδι	Αποκερόνιου	Ψευρού
Caridi			Santa Croce

Castello Nouum	Κάστρον	Μυρμιθίου	Μυρμιθίου
Castri	Καστός	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Castello	Κάστωδός	Αποκαράντου	Καλαμώνας
Castello			Συβρίτου
Castello			Κουρά
Castello vai Chiliti Petra	Κάστωδός :	Αποκαράντου	Ψαρά
Castrovunite			Σπείας
Catalagati	Καταλαγιά	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Chanra / Geyra	Κάνος	Αποκαράντου	Ψαρά
Chelele	Άνω Κάσο Κερύνη ; - Κερύνη ;	Καύμου	Καύμου
Chelele	Κερύνης	Αποκαράντου	Ψαρά
Chefai	Κερύνη Σαρακένος	Σάλλου	Άρως
Chirurgio Chorio	Κανούργου Χορά	Πεδιάς	Αγ. Μάρκου
Cheramea / Keramea			Άρως
Chila / tu Chila			Castello
Chiliti Petra			Κουρά
Chinu / Ichiti / Icti			Santa Croce
Chirruasi	Κίρροσι	Κανούργου	Santa Croce
Chisera / castrum	Κίσορος	Καύμου	Καύμου
Chitro / Kitro	Κίτρος	Σάλλου	Άρως
Chitroumilitaria	[Κίτρος ;]	Σάλλου	Άρως
Chondrolea			Αγ. Παύλου
Chorus			Αγ. Παύλου
Christus	Πόργος, Ακαρβία, Cato Κανουρά	Μονορασαίου	Αγ. Αναστάσιου
Chumari / Gormari, Cato / Pato	Χουμάρι	Μονορασαίου	Αγ. Παύλου
Chusse	Κουσίς	Κανούργου	Santa Croce
Cicela			Santa Croce
Climi	Άνω Άρως, Σαχόν, Σεί, Curtano, Αντιόχεια		Αγ. Αναστάσιου
Cliua			Μυρμιθίου
Codifa	Βασιλίσθια		Santa Croce
Colena	Κόλινα	Μονορασαίου	Castello
Colatra			Σπείας
Coma	Κόμας Κανούργου	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Comariaco	Κουμαριάκος	Μυρμιθίου	Μυρμιθίου
Comera	Κουέρβα	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Condairni / Condorani	Κονταράνι ;	Κυδωνίας	Καύμου
Condi			Αγ. Μάρκου
Condrola			Αγ. Μάρκου
Conum / Cozum	Γισάρια, ποτ. Αραβί, Κοζο		Αγ. Αναστάσιου
Confocit	Χαράβι	Αυαίου	Συβρίτου

Carfield	Χαριόφιλο (ερασι.) Μεταξωτάρι, Δαρύσιο	Μονογαλακτίου	Dorsoduro
Caritas	Κουράδος	Αμαρίου	Συβρίτου
Casual			Καύμου
Cris Cato	Κριού Κίτου	Στατός	Στατός
Crisostomo	Χαροστόμος	Παδάδος	Αγ. Μάρκου
Crossano	αγκυλίριο μεταξύ Αγ. Στατός και Βουκουρεφού (Ασπασιάρι) Ruma, Macrolivadi		Αγ. Παύλου
Crota / Crota			Συβρίτου
Crupe			Santa Croce
Crucepoll / Chrucepoll			Ψυγιά
Cruza	Κρούσιος	Μιραμυθίου	Μιραμυθίου
Cudiel / Chudiel	Χουδέτιο	Παδάδος	Αγ. Παύλου
Cuño	Κουφός	Κυθονίας	Κουφός
Cumuli / Comuli	Κουκούλι	Καύμου	Καύμου
Cuncarioti			Καθαμένους
Curles	Κορρές	Μαλαβιεύου	Santa Croce
Curna / Curna	Κουρνός	Ασπασιάριου	Καθαμένους
Curumalia	Ποιάσι Ραύματι ;	Καύμου	Καύμου
Curione	Κρουσίονος	Μαλαβιεύου	Santa Croce
Cutiano	Sal, Clai, Monochano		Αγ. Αποστόλων
Curte	Κούρτες	Καυοόργου	Santa Croce
Dañi	Δάφνη	Στατός	Στατός
Damaña	Δαρύσιο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλων
Dañmede	Δαφνέδος	Μυλοποτάμιου	Μυλοποτάμιου
Dalase / Tiliso	Τήλιος	Μαλαβιεύου	Santa Croce
Damañi	Δαμάσι	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλων
Dimañi			Αγ. Μάρκου
Donsido / Donsid	Δαρύσιο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλων
Drapeti	Δραπέτι Γορίνης	Μονογαλακτίου	Αγ. Παύλου
Dread			Μιραμυθίου
Dria			Santa Croce
Drosi	Δρόσι	Καυοόργου	Santa Croce
Eleo	Έλιος	Καύμου	Καύμου
Elos	Χόρακος	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλων
Embeto / Embeto	Έμπηρος	Παδάδος	Αγ. Παύλου
Episcopatus Gaspette	Επισκοπή	Ιεράκιττος	Ιεράκιττος
Etina Ania / Benancia / Ania / Anogis	Αρμανιόγιο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλων
Erotasi	Ροζάσι	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλων
Esorid			Αγ. Παύλου
Eyat	Έντι	Στατός	Στατός

Evzeald / Avriald	Φαλάντρα (μυστ)	Παργαλιώτικος	Αγ. Παύλου
Falancia	Ατα, Κουαί		Santa Croce
Ferach			Αγ. Αποστόλων
Figall			Santa Croce
Filach	Φιλακή	Ακαιορέντου	Καθαρέντος
Filppo	Φίλιππος	Μονοφασίου	Αγ. Παύλου
Filpu / Philppu /Phylppu	Φίλιππος	Ακαιορέντου	Ψωρού
Filata	Φίλιππος	Παύλος	Αγ. Παύλου
Filica	Agia Fotini, Arto	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Furn / Forn	Φουρνί	Μιραμιέλου	Μιραμιέλου
Gadurani / Geadurani	Ζαγουράναι ; Καυδογρά, Πασι, Κουφό, Αραβίας	Παύλος	Αγ. Παύλου
Golita	Γολιάς	Παύλος	Αγ. Παύλου
Golan	Γολά	Καιορέντου	Santa Croce
Galtia	Γαλίνα	Παύλος	Αγ. Μάρκου
Gambes			Santa Croce
Gangole	Γκαγγόλις	Καιορέντου	Cestello
Gatpa	Γατίνα	Μονοφασίου	Αγ. Παύλου
Gaveru	Γαβρανού	Κυβανίας	Κουρού
Gaydara			Καύμου
Gena	Γέναι	Αμαρίου	Ευβρίου
Gerai	Γερά	Κυβανίας	Κουρού
Garger	Γέργερ	Κονούργου	Santa Croce
Gia			Santa Croce
Gipies	Πρασίρα, Κερασιό, κατ. Αναποδάρης	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Ginti			Αγ. Παύλου
Gliama / Gliama	Μεταξοέρι, Αμιαργέλις, Ακουλέρι, Τερδα, Αρραπέγια, Μεταναί, Καταρί	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Glioa	Γλιόνα	Καύμου	Καύμου
Gonit / Gonit in Pala			Μυλοποτάμου
Graa	Γρας (Άγιος Στέφανος)	Σπυρίδης	Σπυρίδης
Griees	Κρητό	Μιραμιέλου	Μιραμιέλου
Gurgull	Βι. Βιρβυλλί ;		Santa Croce
Gumaria			Santa Croce
Gova			Ευβρίου
Gova / Gova in Scutalona	Σκουταλίνα	Καύμου	Καύμου
Ienid	Γιαννίτη	Ιερώντρος	Ιερώντρος
Icoprastum / Icoprasto / Coprasto / Ycoprasto	Κοπρασιά (εραμ.) Βοριάς	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων

Isorochai	Γεροχώρι	Αρχαίο	Συβότου
Isopetra / Zisopetra	Ισόπετρο	Ισόπετρος	Ισόπετρος
Ipodromo			Αγ. Παύλου
Ire	Νόρα (αρχαί); ή Πύργος	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Irtinchoili	Κιρκίνο		Κυλομένης
Kakocall	Αργυρούκωδη	Ρεθύμιος	Αγ. Παύλου
Kaleriti	Καινωδή Γορτίος	Μουσουλίου	Μαραμάρου
Kariki	Καρύδα	Μαραμάρου	Μαραμάρου
Kefiolo			Άρνας
Kefa / Killa / Chilla	Καλήδα	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Fazo / Coko			
Keni			Santa Croce
Keramen			Κοόμου
Keramoti / Keramoti /	Αγιάδωνας, Δαμάντι	Μονομαρτίου	Αγ. Αποστόλων
Keramoti Coko			
Keramusi	Κεραμούτσι	Μαλεβιτίου	Santa Croce
Kerasia	Καλήδα, Κόρη, Πισιά	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
	Κουούβα		
Kerasia Megala	Κεράσια Μεγάλα	Μαλεβιτίου	Santa Croce
Kerithon	Κερασιά στις Σούβες; Macri	Μονομαρτίου	Αγ. Αποστόλων /
	Λινδι		Δοροκόμο
Kiklos	Ακωνιτικός	Μουσουλίου	Αγ. Αποστόλων
Kiribachi	Τυμιάσι;	Παργαμάτσος	Santa Croce
Kiperisi	Κυπριασίσι	Ταμείος	Santa Croce
Kironisi / Kirovosi	Ίτα		Αγ. Παύλου
Kispi	Κισσιό	Παργαμάτσος	Santa Croce
Kitas	Κισιά (αρχαί)	Καινωδίου	Santa Croce
Lachania / la Chania;			Αγ. Μάρκου
Lachi	Λάσια	Κοβενίας	Άρνας
Lackis	Λακισία	Μαραμάρου	Μαραμάρου
Laghis			Αγ. Παύλου
Lamnia	Λάμνι;	Κοόμου	Κοόμου
Lamilla / Lamilla;			Αγ. Μάρκου
Lido in Potha			Μυλωνοκόμο
Lidos			Κατίου
Ligordine	Λιγούριος	Μονομαρτίου	Αγ. Αποστόλων
Lirrens / Lirns	Μονόκωρο, Κουός		Santa Croce
Lirns / Lirnis	Λίρνος	Μαραμάρου	Μαραμάρου
Lithis	Λίθινος	Σπιτίος	Σπιτίος
Lithina	Λιθινή	Καινωδίου	Santa Croce
Livacha	Λιβιάδα Ροδοβαντίου ή Λιβιάδος	Σαλίτου	Άρνας
	Σαλίτος		

Livari	Λουβάρη (γεν.) / Ραβέλλα	Μονοφασίου	Santa Croce
Lochiti	Λοχουράς ;	Καινούργου	Αγ. Αποστόλων
Luma	Λουμουκιάς	Κασόρου	Santa Croce
Lusacha			Καπύρου
Lutra	Λουτράκι	Μαθαβέλιου	Κασόρου
Lutrachi	Λουτράκι	Κοθεντίας	Santa Croce
Lutrachi vel Melame	Λουτράκι	Κοθεντίας	Ψαρού
Lutrachi	Λουτράκι	Κοθεντίας	Κουρού
Lutraki	Λουτράκι ;	Εβένου	Αγ. Παύλου
Machara / Machera / Machiaro	Μαχαριάς	Αποκαρένου	Ψαρού
Machos			Αγ. Παύλου
Machlaro / Machlaro	Χουμάρη		Αγ. Παύλου
Macra	Μάκρας	Καινούργου	Santa Croce
Macri Litrachi / Macreo Livadi	Ρεσθίος, Αρμαδέγια, Μαυζουκιά, Αμοργιάδας	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Macrochadi	I Crocorno, Ruma		Αγ. Παύλου
Made	Μαδής	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Magariati	Μαγαριάτι	Παργαίουσσας	Santa Croce
Malekroa			Συβρίτου
Mala	Μάλας	Ιερώνηρος	Μαραμπίου
Malla	Μάλα	Πεδιάδος	Δηραμπίου
Mambelat			Αγ. Μάρκου
Martano	Αρρασιό	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Marsaki / Marsako / Marmachan	Αρσίμ	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Maronia	Μαροβία	Σπυρίος	Σπυρίος
Masa	Μάσα	Αποκαρένου	Ψαρού
Misa	Μάσα	Εβένου	Κισόμου
Misra	Μάσρα	Παργαίουσσας	Santa Croce
Mithari			Αγ. Μάρκου
Mithra	Μιθής	Αποκαρένου	Ψαρού
Mithra	Μιθιά	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Mivriti Apato / Cato			Santa Croce
Mavrolandina	Κουρά στους Κουνδύους	Ταρκίου/Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Mavromati			Santa Croce
Mavromirio			Αγ. Αποστόλων
Mavroviti			Αγ. Παύλου
Mazparita			Μαραμπίου
Melosa, Micro / Megala / Grande	Μελίσιος, Μικρός/ Μεγάλος	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Melica			Santa Croce
Melidori	Μελιδόρι	Μυλωνοπούλου	Μυλωνοπούλου

Mallourgia	Μήλοσοοργιά	Κισόμου	Κισόμου / Άρνας
Marsari			Μυληποστόμου
Marsari			Castello
Marsara**	Μάρνας	Αιγυρίου	Εοβρίτου
Marsa			Επέας
Masari	Μαυλιάρη	Ιερώνπερος	Μαραμυθίου
Masola / Masola / Αγίου Μασόλα / Messola / Μίσογια	Μασολιάη;	Κισόμου	Κισόμου
Masal	Μάσι	Εθάνου	Santa Croce
Messochoria	Σοκαρός		Castello
Messochorio			Μαραμυθίου
Mitavari	Αγρονόμια, Ταρδιά	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Midni			Santa Croce
Milto	Μίλτος	Μαραμυθίου	Μαραμυθίου
Miriza			Santa Croce
Mirto			Αγ. Παύλου
Misochorton	Cato Pastella, ποτ. Αναποθέρι, Ρία, Λαυρία	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Mitropoli	Μιτροπόλη	Καινοόργου	Santa Croce
Monochoro	Μονόχωρο	Καινοόργου	Santa Croce
Monochoro	Β. του κ. Αοίτη	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Monogitia			Αγ. Παύλου
Morosi	Μορόσι	Καινοόργου	Santa Croce
Motzon	Μουτσόνας	Εσθίνου	Άρνας
Mucho	Μουός	Πεδιάδας	Αγ. Μάρκου
Mullara			Επέας
Murmul			Κισόμου
Murmas	Μορμιά	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Nasi	Νασσιό (αρεν.)	Καινοόργου	Santa Croce
Neo Chorio	Νέο Χοριό	Κισόμου	Κισόμου
Nikadio / Nikadi	Ταρδιά, Μίσοια, Parachamnea		Αγ. Αποστόλων
Nippo	Νίπους	Αποκαρένου	Ψαροβ
Nisi			Αγ. Παύλου
Nisi / Nisi	Νίσι	Μηλεβιάου	Santa Croce
Nista			Santa Croce
Noca			Santa Croce
Naple / Napigia	Ναπίγια	Κισόμου	Κισόμου
Orchi, li			Άρνας
Oriso / Orissa	Ορβός	Μυληποστόμου	Μυληποστόμου / Ευβρίτου
Orta	Εός	Πεδιάδας	Αγ. Μάρκου
Pagle	Μανωλιάνια	Ταυόργου/Ταυιάδας	Αγ. Παύλου

Palea			Σαβρότου
Paleo Gistano	Παρόλι, Αποστάλη, Ανόλιμα		Αγ. Αποστόλων
Paleocastro, Cato / Arano	Παλαιόκαстро Κάτο / Άνα	Κατόμου	Κατόμου
Paleopazí	Παλιοναζία	Σπυρίας	Σπυρίας
Panagla	Παναγία	Καυοόργου	Santa Croce
Paniso Cato / Pano	Πανισός Κάτο / Πάνω	Καυοόργου	Santa Croce
Pandea Pano / Cato	Μητιάδ	Μονοφραγίου	Αγ. Γαίου
Pandeli	Πανυλί	Σπυρίας	Σπυρίας
Panofino	Πανυίφρος	Κατόμου	Κατόμου
Pania			Santa Croce
Papáio			Σπυρίας
Pasafai			Santa Croce
Pasamuz			Castello
Pasathakoua	Παράθακου Τερθέ (περισσό)		Αγ. Αποστόλων
Pasafifi	Παράταμφοι	Μονοφραγίου	Αγ. Αποστόλων
Pasachi, Magua / Parva	Αγία Παρασκευά	Γαλιάδας	Αγ. Γαίου
Pasapod	Παραπούδα	Σπυρίας	Σπυρίας
Paschia			Σπυρίας
Pashtaua			Κατόμου
Pashtani	Παχτίνα	Μονοφραγίου	Doroodoro
Pashtá / Pasora	Πάραρα	Μονοφραγίου	Αγ. Γαίου
Pasvilia	Πασαλίνας	Μηλοκαπέλου	Μηλοκαπέλου
Pastella			Doroodoro
Pastella Epiano / Cato	Τα κείρα ο παπάς Αναποθέρας Cato Karanoti, Acapeli, Misocharion, Rim	Μονοφραγίου	Αγ. Αποστόλων
Patizo / Patima	Πάμα	Αναγορέσου	Καθαρόνας
Patko	Πάκος	Βάουου	Αγ. Γαίου
Pendimodi	Πενταμόδι	Μαλεβαίου	Santa Croce
Pendilari	Σπυρίας		Αγ. Γαίου
Pensafí	Αγ. Γαύργος Επισκοπή	Μονοφραγίου	Αγ. Αποστόλων
Pera Colocolia			Santa Croce
Pervailia	Περβολία Μουταρά ;	Κυβανίς	Ψαυρά
Pesta / Pesta	Πεσί	Γαλιάδας	Αγ. Γαίου
Petran			Santa Croce
Petria			Κατόμου
Petrich	Κασιόλη	Γαλιάδας	Αγ. Μάρκου
Pitahi / Pitafi / Perafio	Πιράχι	Μονοφραγίου	Αγ. Αποστόλων
Pitgo	Πίργος	Κατόμου	Κατόμου
Pitgo	Πίργος	Μονοφραγίου	Αγ. Αποστόλων
Pitgo	Ιρα		Αγ. Γαίου
Pitgu	Πιργού	Μαλεβαίου	Santa Croce

Riacoli Riacolo	Τεγέθα, Αποσεδήμ, Αποσεδέες Λυγούριτες	Μονοραφαίου	Σοβρίτου Αγ. Αποστόλων
Rialana	Πάριτος	Κοζάνης	Κουραό
Rialino	Πήριττος	Κοζάνη	Κοζάνη
Rialrodi	Πήριτινιά	Μεραμβίου	Μεραμβίου
Riamena			Αγ. Παύλου
Riali	Ciri		Αγ. Αποστόλων
Rialino			Κοζάνη
Rica	Γιέρε	Καποδργίου	Santa Croce
Riut	Γιουσιό	Καποδργίου	Santa Croce
Rodolichia Cato			Santa Croce
Rodkamo / Υροκόμο	Προδέρμα ; Πεγιδόδα	Κοζάνη	Κοζάνη
Roiakuri		Πεδιάς	Αγ. Μάρκου
Rolentia			Santa Croce
Romano	Αποκοριά	Καποδργίου	Santa Croce
Romati / Ροιαντί, Cato / Mesa	Γαρόνα	Αποκορίνου	Ψυραό
Rotani	Ποταμίς	Παργαίσιος	Santa Croce
Rrasu	Γρασιός (γρασι)	Σπιός	Σπιός
Rretoda	Προδέρμα	Μονοραφαίου	Αγ. Αποστόλων
Rrina	Γρασιός	Μονοραφαίου	Αγ. Αποστόλων
Rrina	Γρασιός	Μολδαβίου	Santa Croce
Rrino	Γρασιός ;	Μονοραφαίου	Αγ. Παύλου
Rropal			Santa Croce
Rrotopra	πατ. Ailano		Αγ. Αποστόλων
Rrothia			Santa Croce
Rrothorada			Αγ. Παύλου
Rraha	Ψαί ;	Ιερέιτρος	Μεραμβίου
Rrahi			Καζάνη
Rraha			Κουραό
Rromorua / Romorua / Sumra Palla	Ψαροπόδα	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Rria in Santolana	[Σκουτελίνας]	Κοζάνη	Κοζάνη
Rrula	Ποθια (γρασι)	Ταμίσιος	Δρακόλια
Rruani			Μελοκέρου
Rruani / Rozard / Rraci	Προόνη (γρασι) Καζάν, Αγ. Παρασιός	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Qadino	Κάβρος, Κοροθίου	Σαίνου	Άρνος
Rapri	Ράιτης	Καποδργίου	Santa Croce
Rrasu			Ψυραό
Rraha / Rraha	Παοίτες, Αρσίνος κα Κουράδα	Ταρίνου/Πεδιάς	Αγ. Παύλου

Rivo Castro	Ρουφός ;	Καυοόργου	Αγ. Παύλου
Rifa	Ραφίλια, Λοκρίδα, ποτ.	Μουσοφατσίου	Santa Croce
Riva castelo	Ανατολόρος		Αγ. Αναστασίαν
Ridovani	Ροδιόβη	Ελήνου	Άρως
Rizarcha	Ρουάσια	Σπυτός	Σπυτός
Roma	Γροσσότο, Μικροίβη		Αγ. Παύλου
Rusocorto / Rusochario	Αγία Μαρία, Κάιμαυ		Αγ. Αναστασίαν
Rusiochori			Santa Croce
Rustica	Ρούστικα	Ρεθύμιος	Κολομάνος
Rutia	Προτόρα, Απύβη	Μουσοφατσίου	Αγ. Αναστασίαν
S. Elm			Santa Croce
S. Georgius Condarato			Santa Croce
S. Georgius Condro			Santa Croce
S. Georgius Francorum			Santa Croce
Castri Novi			
S. Georgius Saranda			Santa Croce
S. Georgius Vichia			Santa Croce
S. Pantaleo	μονή Αγ. Πανταλεώνος	Μαθεβζίου	Santa Croce
Santa	Φόβη ;		Santa Croce
Sanctus Georgius	Σπυτός	Γεβόδος	Αγ. Μάρκου
Sanctus Iohannes	Αγ. Γεώργιος	Ρεθύμιος	Κολομάνος
Cheraca	Χέρως	Μουσοφατσίου	Αγ. Αναστασίαν
Sanctus Mercurius			Αγ. Αναστασίαν
Sara de Ierzani	[Γέρρα ;]	Καυοόργου	Santa Croce
Serachina	Σαραχίνα	Ελήνου	Άρως
Serchani	Σουλδός, Αγ. Βασίλειος	Γεβόδος	Αγ. Παύλου
	Μαλίτας και Χουβίτσι		
Scaffi / Schefi	Σκάφι	Ελήνου	Καύριου
Soiani	Σοιάνη	Γεβόδος	Αγ. Μάρκου
Soiane	Κουσόβη και Αστραυ	Γεβόδος	Αγ. Παύλου
Schlepasti	Σλεπαστί	Μυληποτάμου	Μυληποτάμου
Schinea	Σινέος ;	Κοβανός	Ψωριά
Schinea	Σινός	Μουσοφατσίου	Santa Croce
Schinorhatali			Καύριου
Sclavo Vasil			Αγ. Παύλου
Schvochario	"Αρχαία Ρανον και	Μουσοφατσίου	Αγ. Αναστασίαν
	Schvochar" Βυλοάη,		
	Προτόρα, Αγέρρευος		
Schvochario	Επιλοφραυάρι	Γεβόδος	Αγ. Μάρκου
Schvopula	Επιλοπολάη	Ελήνου	Άρως
Scopl	Σκοπί	Σπυτός	Σπυτός

Scarus			Μερούσιου
Scorpi. Sica	II Παρόνομοι	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Scorvula	Σκορβουλά	Κωνοόρφου	Santa Croce
Scutella			Αγ. Παύλου
Scutellaria	Σκουτελλάρια	Κισόμου	Κισόμου
Securita			Ψευροφ
Selene	Ελένης ;	Αρηρίου	Συβρίτου
Sell	II Caltana, Cimi	Μουρατσιού	Αγ. Αποστόλων
Semio			Santa Croce
Serid / Sergi			Αγ. Παύλου
Sfacteria	Σφακιά ή Σφακιά	Σφακίας	Σφακίας
Sfacciarigoddi	Σφακιογιόδα	Κισόμου	Κισόμου
Sibilli			Άρνας
Sichea	Σικιά	Σφακίας	Σφακίας
Sichiu	Σικιλιός (Καλιονή)	Παδάριος	Αγ. Παύλου
Silano / Xilano / Cedino	Σίλαμος	Ταμένους	Αγ. Παύλου
Sinoru	Σινυρό	Σίληνο	Άρνας
Sinoro	Σίνουρο (Φουρνής)	Μερούσιου	Μερούσιου
Sipil	Σιπί	Αγ. Βασιλείου	Συβρίτου
Sitona	Σιτοναίς	Αποκαρίνου	Ψευροφ
Siva	Σίβας	Μολιφιζίου, Παργαίτουσας	Santa Croce
Skinas	Σκινιάς	Μερούσιου	Μερούσιου
Skinas	Σκινιάς	Μονορατσιού	Αγ. Παύλου
Scarus / Zucaro	Σκορπιάς	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Socorum Santil Martel			Santa Croce
Sotira	Σοτήρα	Σφακίας	Σφακίας
Spadikas Arano	Πακαδικός Αράνο	Ταμένους	Αγ. Παύλου
Spraguro	Σπραγούρος Πόλιταπύρος	Σίληνο	Άρνας
Sprinas			Μερούσιου
Stamí	Σταμί	Παδάριος	Αγ. Παύλου
Stal	II Προτόρα, Σοκιάς	Μουρατσιού	Αγ. Αποστόλων
Stamboli			Κισόμου
Stati	Στάτι	Σίληνο	Άρνας
Stravaria	Καλό Χαρά	Παδάριος	Αγ. Μάρκου
Sulfonari			Αγ. Μάρκου
Suzel			Santa Croce
Syrda/Siri monte, Ako/Basso			Αγ. Αποστόλων / Αγ. Παύλου
Talano / Tegiano			Αγ. Παύλου
Tamiri			Αγ. Μάρκου
Tania	Αιγίνα	Παδάριος	Αγ. Μάρκου

Tarlato	Καρπός	Γιαδός	Αγ. Μάρκου
Tavraniti	Ταυρανίτης	Κισόμου	Κισόμου
Tetali / Tutalo / Tuteli	Ταγέλι	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίας
Therzi			Αγ. Μάρκου
Thoo			Αγ. Μάρκου
Thamania	Ταμένα	Ξηλείου	Άρνας
Tifo			Κισόμου
Tiliso / Deliso	Τίλιος	Μαλακίου	Santa Croce
Topala	Τοπάλα	Κισόμου	Κισόμου
Tropaschi	Τροπάσκι (αργ.)	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Tropatino	Τροπατίνο	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Triana			Δοξαράρι
Trimis			Αγ. Αναστασίας
Tripita	Τριπιτά	Κανισσάρου	Santa Croce
Tirpi	II Μισοιά		Αγ. Παύλου
Turkoti	Τουρκουτί	Επισκόπ	Επισκόπ
Turkull	Τουρκοῦλλο	Επισκόπ	Επισκόπ
Vachiotis	Βασιότις	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίας
Vafio	Βαφίς	Αναστασίου	Ψαρού
Vari	II Λυγούριος, Αισπιάδες	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίας
Vani			Santa Croce
Varveri	Βάρβεροι (σημ. Αρσάγγελοι) II Κουαίρι, Κάλλα, Κέρμ, Πισά	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Vasilio			Αγ. Μάρκου
Vethia, Cato / Mezo, Catovalhia	Βέθια	Γιαδός	Αγ. Μάρκου
Veto	Βέτος	Αγ. Βουδαίου	Ξοφίτου
Vaudale			Santa Croce
Vavelli	Βαφέλι	Επισκόπ	Επισκόπ
Vakania			Santa Croce
Vahull	Βαχούλι	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίας / Santa Croce
Veni	Βενί	Μαλακίου	Μαλακίου
Vergopulo			Μαριμαθίου
Vicho	Βίχο (αργ.)	Κανισσάρου	Santa Croce
Villa Vulgara			Αγ. Παύλου
Vizal			Santa Croce
Vista			Santa Croce
Vizi	Βόνι	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Vonia	Βονίς	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίας
Vori	Βόρι	Πυργαίσιος	Santa Croce
Vorata sive Megonizari	Βοράτις	Κανισσάρου	Castello
Vrachari	Βραχάρι	Μαριμαθίου	Μαριμαθίου

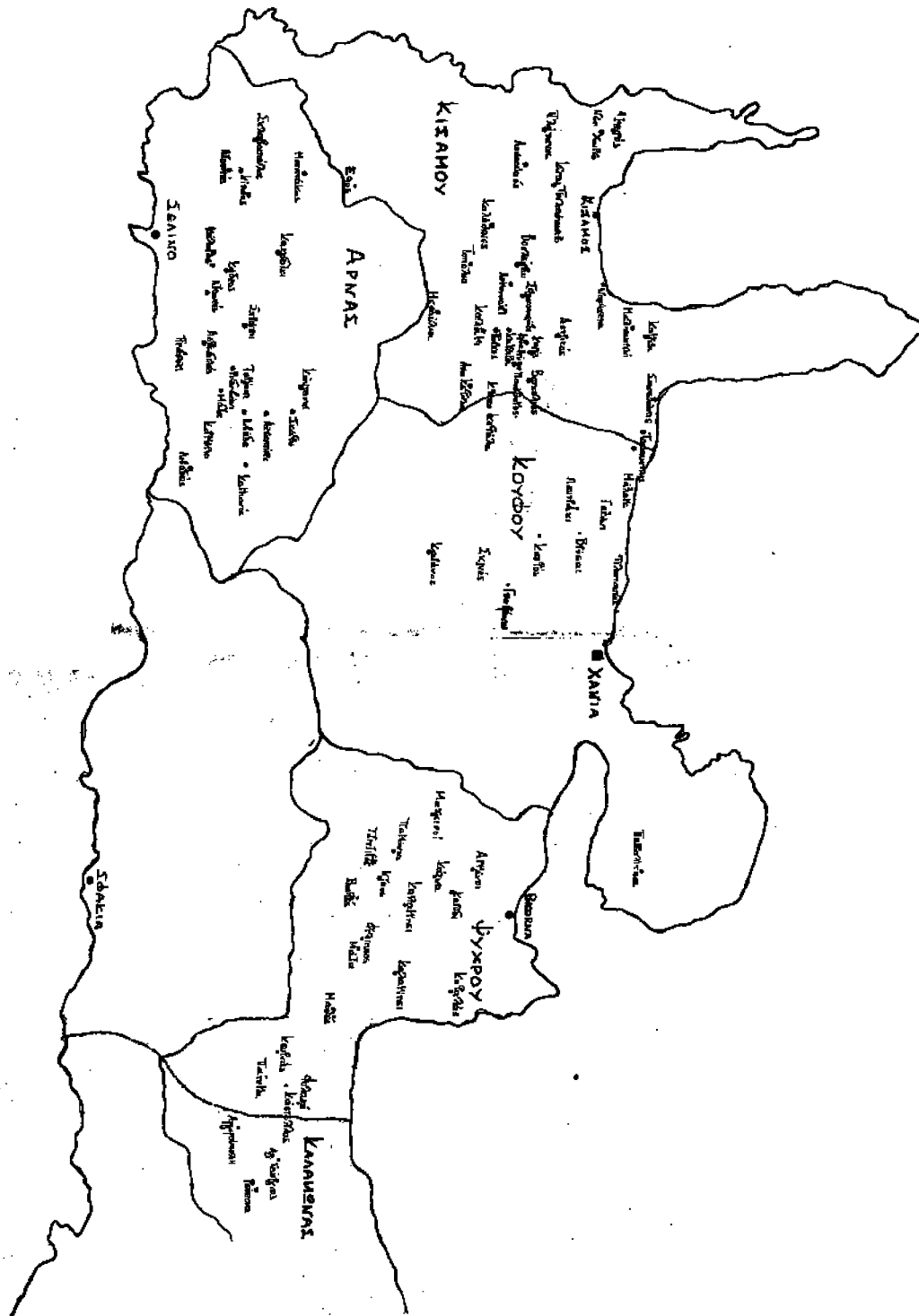

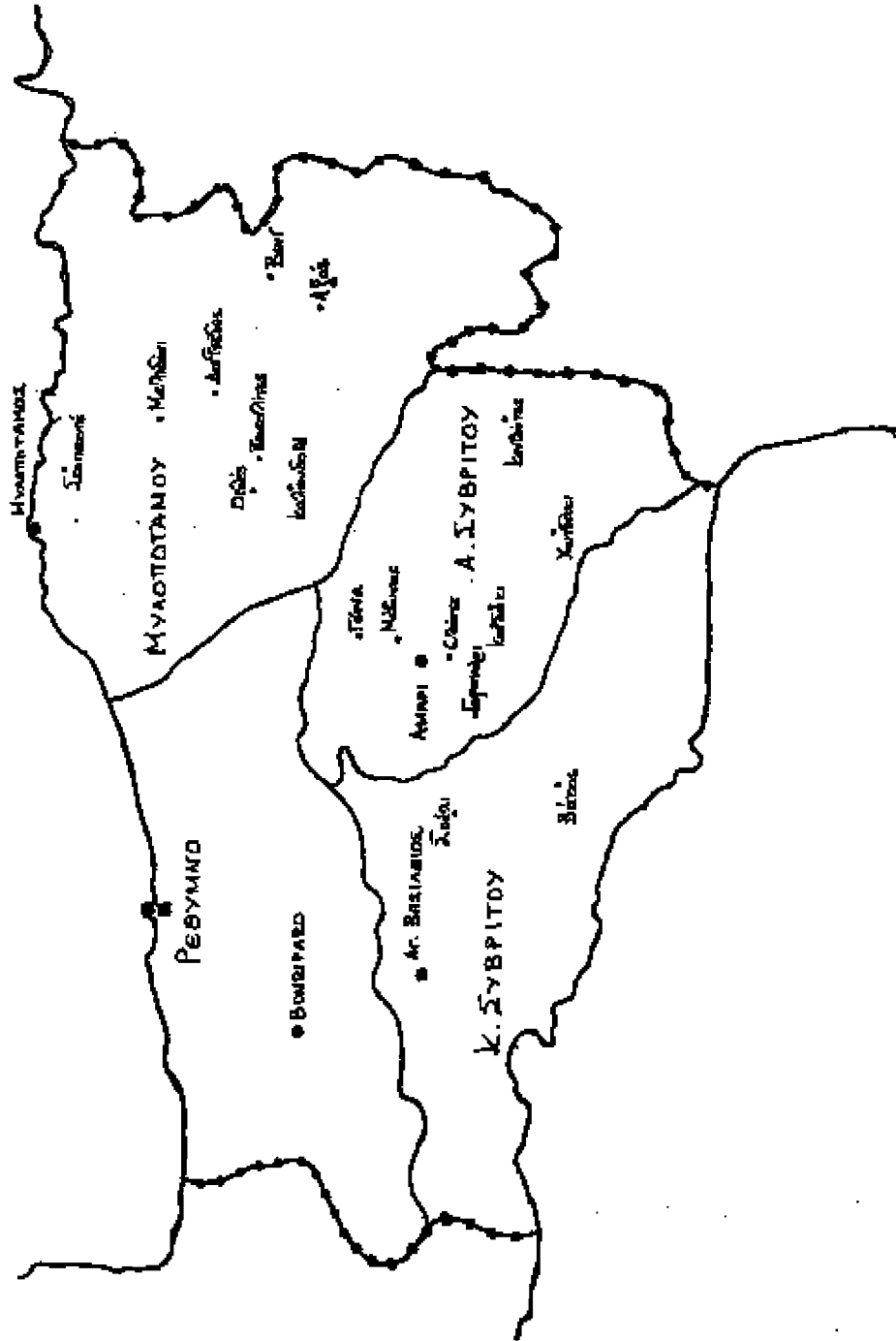
Vrachioniti	Βράχη	Καινοόργου	Αγ. Μήρου
Vrethi	Βρούς	Κοζάνης	Santa Croce
Vrethi	Βρούς	Κοζάνης	Κοζάνη
Vrethi ad Platano	Γράβιτος	Κοζάνη	Κοζάνη
Vucolla / Vucules	Βουκολή	Κοζάνη	Κοζάνη
Vurgeti	Βουλήτρο	Κοζάνη	Κοζάνη
Vurevulli / Vurvoilli	Βουβουλίτης	Καινοόργου	Santa Croce
Vuta / Agia Georgiua de Vuta	Βούτας	Μολαβιτίου	Castello
Vuvaili			Σπείος
Xerionas	Ξερώνος (αρχα.) Χουδέας,	Μονοραπού	Αγ. Αναστάσιων
	Γιρόθην		
Xerocampa	Ξερόκαμπος	Σπείος	Σπείος
Yni	Υνι	Μονοραπού	Castello
Ystronia	[πρωτ. Ύστρωνας, απόμικτα Κρητικά και Καλό Χωριά], Ύστρω ;	Ιερόπηρος	Ιερόπηρος
Zetoprethi	Τσοπαράδα Αγ. Εύθυ ;	Τριμένους	Αγ. Γεώργιου

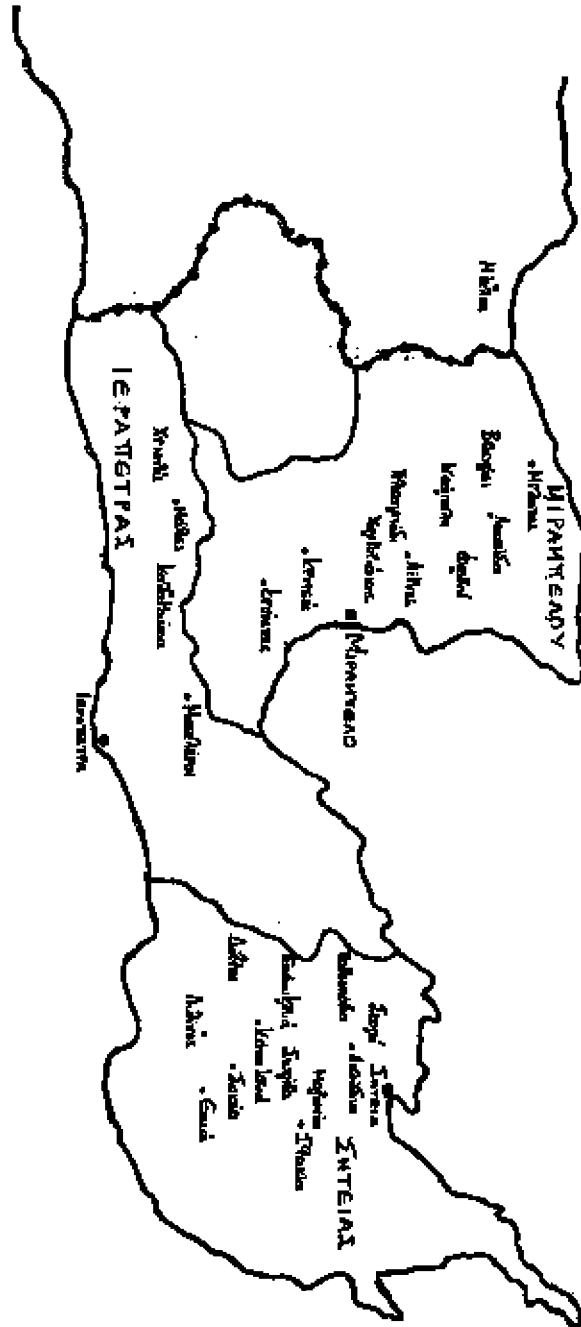
B. ΧΑΡΤΕΣ

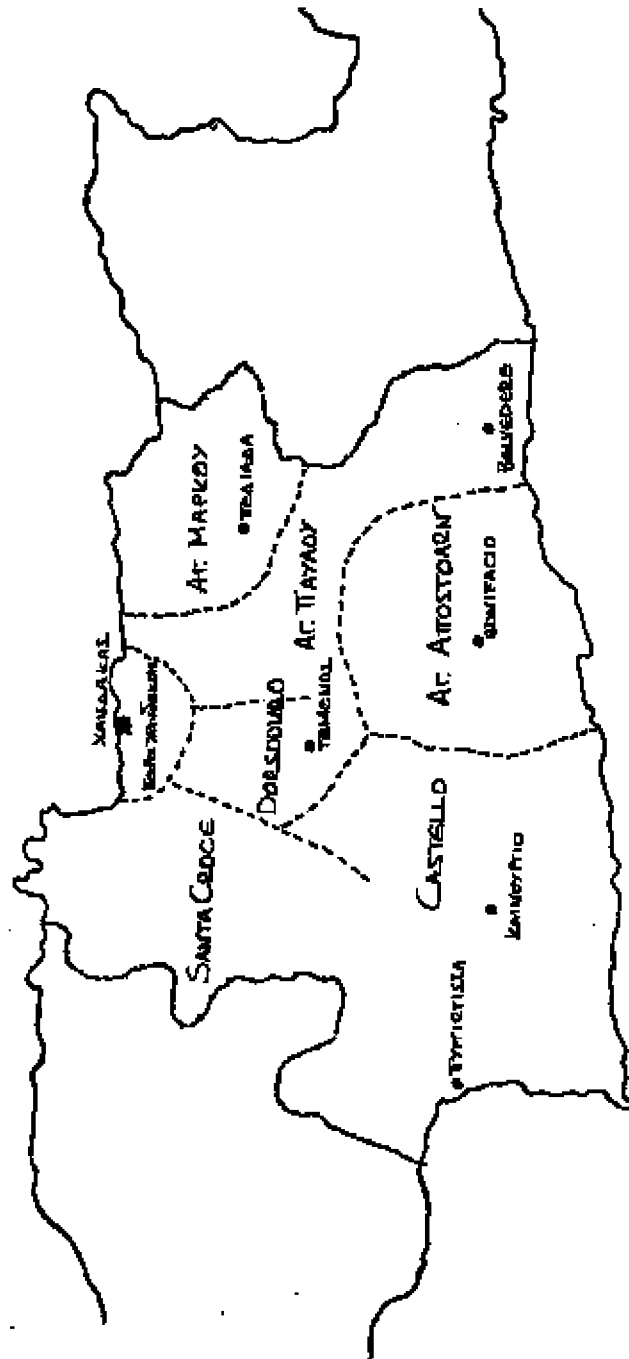
Στους χάρτες δεν έχουν οριστεί σύνορα για τις *τούρμες*, εφόσον αυτά δεν είναι γνωστά με βεβαιότητα. Ωστόσο διακρίνεται εύκολα ο πυρήνας και η ευρύτερη περιοχή κάθε *τούρμας* με βάση τη συγκέντρωση των χωριών.

Στο χάρτη με τα σεξτέρια δεν περιλαμβάνονται τα χωριά. Αντίθετα, εδώ γίνεται προσπάθεια να καθοριστούν κατά προσέγγιση τα σύνορα, τα οποία σε κάποια σημεία παραμένουν ανοικτά, γιατί δεν διαθέτουμε ακριβείς πληροφορίες.

Charalambos GASPARIS, From the Byzantine to Venetian *turma*. Crete, XIIIth - XIVth centuries.

Turma, a term coming from the Byzantine thematic system, is found very often in the XIIIth and XIVth century venetian documents concerning the island of Crete. The Venetian *turma* in Crete was not an administrative or military term, but simply a geographical one, to indicate the exact post of fiefs and villages. Byzantine *turma* had already been used by the local Venetian government during the first colonisation (1211) to define the six *sexteria* in the region of Chandax (today, Herakleion).

As a military union, Byzantine *turma* with its castle is nothing less than the Venetian *castellania*, the basis of the Venetian military defense system in Crete. Although Venetian documents of the period helps us to locate the Byzantine *turmae* in Crete (we have the villages and the *turma* to which they belong), their role in the administrative and military system of the Byzantine Empire is still not very clear. The only thing we are certain about is that in the XIIIth century Byzantine *turma* throughout the Empire has already become a geographical term as well as we find it a century later in venetian Crete.

Tables here presented contain all villages we know to which *turma* they belonged. There is a table for each *turma* and *sexterium* and another one with all villages in alphabetical order. There are also a plan for each *territorio* (Chania, Rethymno, Sitia) of medieval Crete with the *turmae* and the villages, and a plan with the borders of six *sexteria* in the *territorio* of Chandax.